

**INSTITUTIONEN FÖR FILOSOFI,
LINGVISTIK OCH VETENSKAPSTEORI**

ODEMOKRATISK KOMMUNIKATION

-EN ANALYS AV HUR KOMMUNIKATION KAN UNDERMINERA DEMOKRATISKA VÄRDEN

Maya Lagerholm

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Kommunikatörsprogrammet, KT2501 Magisteruppsats
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	VT 2018
Handledare:	John Eriksson
Examinator:	Torbjörn Lager

Sammandrag

Uppsatsen syftar till att belysa kommunikation som kan betraktas som odemokratisk och hur det kan ta sig i uttryck. Språkets påverkan står i fokus och utgångspunkten är att val av uttryckssätt och språkbruk kan styra våra tankar i en viss riktning. Uppsatsen lyfter fram hur även kommunikation som ses som neutral kan vara bärare av värderingar och färgad av ideologiska strömningar, vilket problematiseras utifrån ett demokratiskt perspektiv. Detta perspektiv anläggs dels på kommunikation på ett mer övergripande samhällsplan och dels mer på specifikt kommunikation inom offentlig förvaltning. Vidare förs en diskussion om hur kommunikatörer verksamma inom offentlig förvaltning kan arbeta för att bedriva en så demokratisk kommunikation som möjligt.

Begreppen kommunikation och demokrati diskuteras och definieras med hjälp av olika teoretiska utgångspunkter och skolor. För att illustrera hur kommunikation kan vara odemokratisk tas retorisk påverkan och så kallad framing upp som exempel. Begreppet framing syftar till att beskriva hur ord kan sätta upp tankar som påverkar hur vi tycker och känner inför olika frågor.

I analysen av retorisk framställning och framing har kritisk retorikanalys och kritisk diskursanalys använts. Dessa metoder har fungerat som verktyg för att kunna besvara frågeställningen om kommunikation kan vara odemokratisk.

Analysen av hur odemokratisk kommunikation kan ta sig i uttryck på ett samhälleligt plan fokuserades kring flyktingfrågan. Här framgick det att ett visst språkbruk skapade en viss framing som i sin tur kan påverka på hur vi resonerar i frågan. Även retoriska strategier som starkt anspelade på människors känslor som ett möjligt sätt att kringgå det förnuftigmässiga tänkandet var något som problematiserades i analysdelen. Om fri information och möjlighet till upplyst förståelse är förutsättningar för ett demokratiskt samhälle kan detta i förlängningen anses vara odemokratisk kommunikation. En viss typ av problematisk framing gick även att se inom offentlig förvaltning, där värdeladdade ord användes som om de vore neutrala. Genom uppsatsens gång blev det tydligt att det är viktigt sett utifrån ett demokratiperspektiv att kommunikatörer inom offentlig förvaltning har en medvetenhet kring språkets betydelse och påverkan.

Nyckelord: kommunikation, demokrati, framing, retorik, språklig påverkan

Innehåll

1. INLEDNING	
1.1 Bakgrund.....	4
1.2 Syfte.....	5
1.3 Frågeställningar.....	5
1.4 Tidigare forskning.....	6
2. METOD	
2.1 Kritisk retorisk analys.....	7
2.2 Kritisk diskursanalys.....	9
3. TEORETISKT RAMVERK	
3.1 Demokrati inom offentlig förvaltning.....	11
3.2 Begreppet demokrati.....	14
3.3 Fyra olika sätt att se demokrati på.....	15
3.4 Kommunikation.....	18
3.5 Framing.....	20
3.6 Retorik.....	22
3.7 Logos, ethos och pathos.....	23
3.8 Doxa.....	25
4. ANALYS	
4.1 Odemokratisk kommunikation i praktiken.....	25
4.2 Odemokratisk kommunikation inom offentlig förvaltning.....	31
4.3 Främjande av demokratisk kommunikation.....	35
5. SLUTSATS	
5.1 Sammanfattning.....	39
5.2 Framtida forskning.....	41
6. REFERENSLISTA.....	42

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Vilka ord vi väljer att uttrycka oss med är kanske inget de flesta av oss reflekterar över i någon större utsträckning. Ofta uppfattas kommunikation som något som bara uppstår människor emellan, som ett flöde av neutral ordväxling. Men våra språkliga uttryck är mer än så. Genom språket skapas och reproduceras bilder av verkligheten. Val av begrepp och ord kan ha en avgörande betydelse för vilken bild som förmedlas och för vilka tankar som sätts upp.

Som kommunikatör är orden ditt främsta verktyg och att vara medveten om språkets kraft är därmed av stort värde. I rollen som kommunikatör behöver du hela tiden ta ställning till vilka begrepp och uttryck som bör användas. Ofta läggs stor vikt vid att den text som ska förmedlas ska vara välskriven och språkligt korrekt, vilket givetvis är viktigt. Men enligt min mening bör reflektionen över språket vara djupare än så. Även en medvetenhet kring språkets betydelse och vilka konsekvenser ett visst ordval kan ha är relevant att ha med sig. De allra flesta kommunikatörer skulle högst troligen hålla med om att det är viktigt att arbeta med främjande av demokrati, men frågan är hur många som har reflekterat över vad det egentligen innebär. Jag anser att det är viktigt att lyfta kommunikationen i relation till demokrati, både hur kommunikation kan användas för demokratiskt stärkande, men också hur kommunikation kan undergräva demokratiska värden.

Att arbeta som kommunikatör inom offentlig förvaltning ger ett extra ansvar när det kommer till att bedriva en varsam och medveten kommunikation. Den offentliga förvaltningen har en central roll för ett lands välmående och är en grundläggande verksamhet för demokratisk utveckling. Anställda på myndigheter och organisationer inom offentlig förvaltning har ett ansvar att utgå ifrån ett medborgarperspektiv där inkludering och delaktighet står i fokus. Inte minst gäller detta kommunikatörer som ofta är organisationens externa länk till medborgarna. En kommunikatör bör därmed enligt min mening ha kunskap om och arbeta utifrån demokratiska värden. Jag vill därför undersöka eventuella brister på det här området genom att studera och analysera kommunikation inom offentlig förvaltning. Är det en viss typ av kommunikation eller retorik som används och hur kan detta i sådana fall vara problematiskt? Genom att ta del av kommunikation av olika slag vill jag titta närmre på dessa aspekter. Förhoppningsvis kan uppsatsen bidra till ökad teoriutveckling gällande demokratisk

kommunikation och till mer tillämpad kunskap för kommunikatörer verksamma inom offentlig förvaltning.

Uppsatsen kommer även att behandla frågan om odemokratisk kommunikation utifrån ett större perspektiv där kommunikation på ett mer samhälleligt plan studeras. En viktig demokratisk arena är såklart den politiska och därför kan kommunikationen som tar plats där vara intressant att titta närmre på. En invändning mot dagens politiska klimat är att retorik får en allt större betydelse medan det faktiska innehållet hamnar i skymundan. Retoriska grepp blir allt viktigare medan de ideologiska skiljelinjerna i många fall blir allt otydligare. Men är användningen av retoriska strategier helt oproblematiserad? I uppsatsen vill jag undersöka aspekter med retorik som kan vara ogynnsamma utifrån ett demokratiskt perspektiv. Är det till exempel okej att kringgå människors förnuft genom att enbart spela på människors känslor för att skapa rädsla? Den typen av frågor kommer att diskuteras vidare i den här studien.

1.2 Syfte

Den här uppsatsen syftar till att problematisera hur kommunikation kan bli odemokratisk och hur detta kan ta sig i uttryck. Jag vill undersöka hur retoriska strategier och val av uttryckssätt kan styra våra tankar i en viss riktning. Fokus kommer att ligga på att kommunikation inte bör ses som neutral, utan snarare som något som är bärare av värderingar och färgad av ideologiska strömningar. Uppsatsen ämnar diskutera hur en som kommunikatör inom offentlig förvaltning kan arbeta för att bedriva en så demokratisk kommunikation som möjligt.

1.3 Frågeställningar

Uppsatsen kommer att utgå ifrån följande frågeställningar:

- Hur kan kommunikation vara odemokratisk?
- Hur kan kommunikation inom offentlig förvaltning vara odemokratisk?
- Hur kan kommunikatörer arbeta för att främja demokratisk kommunikation?

1.4 Tidigare forskning

Det är tänkbart att kommunikation kan vara odemokratiskt på många olika sätt, men framför allt har diskussionen kring kommunikation som hotar demokratin handlat om propagandautövande. Inslag av manipulation och skrämelse gör att budskapen i den här typen av kommunikation inte syftar till att informera, utan endast övertyga. Innehållet saknar ofta helt saklighet då tonvikten ligger på känslanspelningar. Andra aspekter som är utmärkande för propaganda är att vissa delar av budskapet avsiktligt är borttagna, att budskapet är starkt vinklat eller rentav osant. Kommunikation av det slaget kan anses vara odemokratisk då det demokratiska samhällsbygget utgår ifrån att medborgarna kan ta ställning i fria val utifrån saklig och öppen information.

En teoretiker som har studerat hur propaganda kan ta sig i uttryck är den amerikanske filosofen Jason Stanley. Stanley driver tesen att nutidens liberala samhällen tenderar att vara blinda för propagandautövning och att tanken kring att sådan manipulerande kommunikation inte förekommer i vår tid bör ifrågasättas. Propaganda ses enligt Stanley som något som existerade i totalitära samhällen under 1900-talets mitt och inte som något som kan förekomma även i våra demokratiska samhällen. En vanlig förståelse för propaganda är just att det är något som inte är tillåtet i en modern demokrati och att det därmed inte är något vi bör oroa oss för. Stanley motsätter sig detta och lyfter istället fram att propaganda som inte direkt kan identifieras som just propaganda är den som vi bör vara vaksamma på. I totalitära samhällen är det inte svårt att känna igen vad som är propaganda utan svårigheten ligger snarare i att veta vilken del av propagandan som ska tas seriöst. Det kritiska förhållningssättet kan på så sätt finnas närmre till hands hos människor som lever i uppenbart odemokratiska samhällen. Det kan på så sätt bli enklare att värja sig emot propaganda och annan manipulerande kommunikation.

I samhällen som däremot betraktas som demokratier är den ifrågasättande blicken inte lika närvarande och att mediabevakningen ses som sanningsenlig och riktig faller sig naturligt. Faran ligger enligt Stanley i att propaganda i demokratier anses som något så otänkbart att medborgarna inte blir uppmärksamma på hur kommunikation kan vara manipulerande eller missvisande (Stanley, 2015: 47). Stanley menar att vi även idag bör ha ett kritiskt och vakert öga på hur språket påverkar och styr oss. Vilsedande kommunikation behöver nödvändigtvis inte ta sig i uttryck som propaganda, men precis som Stanley framhäver kan det vara av värde att få en ökad medvetenhet kring att propaganda inte bara hör till dåtiden eller till samhällen

utanför västvärlden. En annan av Stanleys poänger är att propagandan inte alltid behöver härstamma från negativa och ouppriktiga uppsåt, utan den i själva verket kan levereras ifrån en uppriktig avsändare vars syfte inte på något sätt är att vilseleda någon. Han menar att det långt ifrån alltid är givet vilka delar i den offentliga debatten som är propaganda, utan att gränserna tenderar att vara flytande.

Stanley diskuterar även begreppet demagogi, vilket syftar på argumentation som användas för att skrämman människor i strävan efter mer makt och inflytande. Propaganda används som ett medel inom demagogi för att väcka folks fördomar och känslor. Stanley refererar till Platons beskrivning av en demagog, vilken han menar är en person som sprider skräck bland folk och sedan presenterar sig som folkets beskyddare. Här är det ofta snarare en fråga om uttänkt falsk propaganda där en eller ett fåtal makthavare står för själva propagandautövandet. I icke demokratiska samhällen är det enklare att peka ut diktatorer och andra maktutövare som demagoger. Men Stanley poängterar att dagens liberala demokratier inte har något större hot från enskilda demagoger, utan att hotet snarare ligger i en demagogisk propaganda som strömmar genom det politiska landskapet (Stanley, 2015: 41-42).

2. Metod

2.1 Kritisk retorisk analys

Jag har valt att kombinera två olika metoder för att på bästa sätt kunna besvara uppsatsens frågeställningar. Eftersom att fokus kommer ligga på retorik har jag dels valt att utgå ifrån kritisk retorisk analys. Enligt denna betraktas mänskliga yttranden inte enbart som fristående objekt, utan de studeras alltid mot en bakgrund. Att ta hänsyn till kontext och situation är avgörande för den här typen av analys. I tolkningen sätts objektet in i en större helhet där frågor kring genretillhörighet, talarens position och situation ställs. I grunden skiljer sig inte kritisk retorikanalys sig från andra vetenskapliga tillvägagångssätt, då de metoder som används i mångt och mycket är desamma. Dels kan den vara induktiv, det vill säga att man via ett eller flera konkreta exempel försöker besvara mera allmänna frågor. Eller så kan den ha en deduktiv utgångspunkt och istället testa teoretiska antaganden mot empiri. I många fall är dock den här typen av undersökningar en kombination av dessa två. Huvudsakligen är den kritiska retorikanalysen en tolkande och kvalitativ metod, men det innebär inte att kvantitativa angreppssätt helt utesluts. Exempelvis kan det vara av värde att räkna hur vanligt förekommande vissa ord är i en text eller i ett muntligt framträdande (Bröms, Gelang & Mral, 2016: 26).

Det som i viss mån kan vara annorlunda ifrån många vetenskapsmetoder är att tolkning är en sådan framträdande del i undersökningen. Tolkningsprocessen kan ses som en översättning där det främmande ordet inte rent mekaniskt byts ut mot ett annat, utan där man behöver vrida och vända på ordens betydelse för att hitta ett annat som är så passande som möjligt.

Retoriken är följaktligen inte endast deskriptiv utan i viss mån även värderande. Här kan man säga att retoriken har släktskap med ideologikritiken, där ideologins betydelse för hur olika retoriska objekt tar sig i uttryck studeras och kritiserats. Men den har samtidigt ett pragmatiskt förhållningssätt som inbegriper metoder och begrepp som kan användas som metodiska redskap.

Det egna intresset av att vilja förstå kombineras här med den samhälleliga och kulturella kontext som sätter upp ramar för tolkaren. Med detta sagt är tolkning ingen exakt vetenskap i traditionell bemärkelse, men därmed inte sagt att den inte kan ha ett vetenskapligt värde. Det vetenskapliga elementet består i själva argumentationen för min tolkning, det vill säga i förklaringen till varför min tolkning är relevant och varför den leder till kunskapsutveckling. Det handlar därmed inte om en ren subjektiv tolkning då rent tyckande inte är förenat med vetenskap. Den vetenskapliga analysen bör istället vara intersubjektiv, vilket innebär att utomstående bör kunna förstå och ges möjlighet att förhålla sig till den i en kritisk process (Bröms, Gelang & Mral, 2016: 16-17).

Målet med den kritiska retorikanalysen är dels att förstå hur texter som syftar till att övertala är uppbyggda, och dels att förstå hur de fungerar i samhället. I själva textanalysen fokuseras just text och språk, både i skriftlig och muntlig form. Mycket av metoden är dock användbar om man vill förstå andra symboler än de rent språkliga. När en kritisk retorikanalys genomförs av texter och tal kan det vara lämpligt att ta avstamp i följande fem aspekter: disposition, argumentation, stil, framförande samt attityder och attitydyttringar. Att studera de här aspekterna kan vara ett sätt att komma närmre att besvara frågeställningen hur kommunikation kan vara odemokratisk. Användningen av retoriska grepp kan sammanfattningsvis vara en väsentlig del i hur vi påverkas av kommunikation och jag har därför valt retorik som en av de delar som kommer att lyftas fram i uppsatsen (Bröms, Gelang & Mral, 2016: 44).

2.2 Kritisk diskursanalys

Även om den kritiska retorikanalysen är ett tacksamt verktyg att använda sig av i den här uppsatsen kan det bli för ensidigt att endast titta på retoriska dimensioner av kommunikation. För att kunna besvara mina frågeställningar på ett mer mångfacetterat sätt kommer jag därför att även att utgå från kritisk diskursanalys. Hur begreppet diskurs ska definieras är inte helt självklart, men en vanlig introducerande definition är att diskurs syftar till ett bestämt sätt att tala om och förstå världen. Att studera diskurser handlar om att vara medveten om att bilder av verkligheten framträder olika beroende på vilken position de förmedlas ifrån. Inom diskursanalys ser man alltså det perspektivbundna i tillvaron och studerar vilka ramar som finns för olika presentationer och vilka av dem som betraktas som sanna eller korrekta. Språket ses här som en handling som hela tiden är med och påverkar verkligheten. Men diskurser handlar inte bara om vad som sägs, utan också om vad som gör det möjligt att säga det. Diskurser sätter på så vis gränser och ramar för vad som är tänkbart och för en diskursanalytiker är det av värde att studera vilka alternativ det här finns till de här ramarna (Börjesson & Palmblad, 2007: 9-10).

Diskursanalys är dock en bred metod med flera olika underströmningar. Eftersom att den här uppsatsen har ett maktfokus där jag vill studera hur våra språkliga uttryck även kan vara uttryck för makt är kritisk diskursanalys den inriktning jag har valt att utgå ifrån. Något som särskiljer den kritiska diskursanalysen ifrån andra inriktningar är synen på att diskurser inte bara bidrar till att skapa processer och strukturer, utan att de även kan fungera som en avspegling av dem. Diskurser är enligt detta synsätt därmed starkt påverkade av rådande samhällsstrukturer. Bakom den kritiska diskursanalysen står lingvisten Norman Fairclough som ville studera hur diskurser bevarar ojämlika maktförhållanden. En grundläggande tanke för denna analysmodell är att diskurser fungerar ideologiskt och att de präglas av maktasymmetri. Fairclough själv uttrycker den här tanken såhär: "Samhällets diskursiva konstitution härleder sig inte från idéernas fria spel i människors huvuden utan från en social praktik som är fast förankrad i och orienterad mot verkliga, materiella sociala strukturer" (Fairclough 1992: 66).

Man kan säga att det kritiska perspektivet inkluderar både ett foucaulskt förhållningssätt till makt som något vi skapar och som återfinns i alla mellanmänniska relationer, samtidigt som det utgår ifrån att makt även kan bestå av att en social grupp förtrycker en annan (Jørgensen Winther & Philips, 2000: 66-67). Den kritiska diskursanalysen uppfattar sig inte heller som

politiskt neutral utan har som ett uttalat syfte att bidra till mer jämlika maktförhållanden i kommunikationsprocesserna och i samhället som stort. Faircloughs begrepp ”kritisk språkmedvetenhet” är tänkt som ett verktyg i strävan efter social förändring, vilket innebär att en ökad medvetenhet om hur språkliga praktiker innefattar maktrelationer och ideologisk styrning är önskvärdt att ha. Fairclough understryker att språket är med och formar samhället, såväl som att det skapas utifrån det samhälle som vi lever i. Det handlar således om en växelverkan mellan språk och samhälle, där språkets betydelse för vår sociala tillvaro är central. Språkliga praktiker är även med att både konstruera och förändra befintlig kunskap. Att äga språket blir på så sätt en möjlighet att kunna definiera världen. Relationen mellan språk och makt blir därmed påtaglig, vilket Fairclough lyfter fram med sin teori om kritisk språkmedvetenhet. Fairclough problematiserar hur vissa språkliga praktiker ses som så naturliga eller självklara att det glöms bort att även dessa är socialt konstruerade. Det finns därmed en risk att det som uppfattas som neutralt i själva verket är ideologiskt bundet och präglad av maktutövning. Den kritiska diskursanalysen vill med kritisk språkmedvetenhet som verktyg synliggöra sådana skeenden och i förlängningen bidra till både ett mer jämlikt språk och ett mer jämlikt samhälle. Att ha ett kritiskt förhållningssätt och att höja medvetenheten kring språkets påverkan är centralt inom Faircloughs teorier. Eftersom att uppsatsen i mångt och mycket handlar om just om medvetet och kritiskt tänkande kring språk är den kritiska diskursanalysen en lämplig ingång till ämnet (Fairclough, 1992: 8-9).

Enligt Fairclough bör man fokusera på tre dimensioner när man analyserar en diskurs. Den första är att beskriva den kommunikativa händelsen, det vill säga en text i till exempel en tidningsartikel eller politiskt tal. Den andra dimensionen fokuserar på den diskursiva praktiken där tolkning av textens eller talets interaktion studeras. Fler aspekter än den kommunikativa händelsen i sig studeras här såsom avsändare, mottagare och användningen av den. I det tredje analyssteget studeras texten gentemot den sociala kontext som den befinner sig i. I analysen undersöks om texten följer de konventioner och normer som finns inom den diskursordning som studeras. Det är även i denna del av analysen som Faircloughs kritiska blick på hur diskursiva praktiker påverkas av ideologiska och hegemoniska strömningar blir framträdande. Här framhävs och problematiseras även vilka konsekvenser en viss diskursiv praktik kan få. Det är därmed den sociala praktiken och hur denna eventuellt har förändrats eller förstärkts genom den språkliga handlingen som uppmärksammas. Den kritiska diskursanalysen ämnar synliggöra hur denna relation mellan språk och social praktik kan ta

sig i uttryck, vilket gör den till en lämplig metod för den här uppsatsen (Fairclough, 1992:10-11).

3. Teoretiskt ramverk

3.1 Demokrati inom offentlig förvaltning

Ett område som jag kommer att studera i uppsatsen är offentlig förvaltning, vilken i det här fallet avser statens, landstingens och kommunernas förvaltning. Till att börja med kommer betydelsen och relationen mellan demokrati och offentlig förvaltning belysas, för att sedan mynna ut i en mer övergripande diskussion om demokratibegreppet och hur detta kan definieras.

Någon som har studerat sambandet mellan demokrati och offentlig förvaltning är professorn i statsvetenskap Lennart Lundquist. Enligt Lundquist har förvaltningen en central position för demokratins livskraft och fortlevnad. Det är förvaltningen som representerar den fundamentala kontinuiteten i den politiska demokratin och den spelar en avgörande roll för välfärdsstaten.

Denna centrala position kan dock även utgöra ett negativt hot mot demokratin om den inte sköts på rätt sätt. Lundquist menar att det finns vissa värden som är specifikt för det offentliga, dessa kallar han för *vårt offentliga etos*. Dessa värden delar han i två huvudkategorier-ekonomivärden och demokrativärden. Ekonomivärden är ett byråkratiskt etos som syftar till effektivitet, rationalitet, expertis, lojalitet och ansvar. Demokratiskt etos handlar däremot bland annat om jämlikhet, medborgaraktivitet, välinformerade medborgare och att det allmänna intresset ska gå först. Här står värden om politisk demokrati, rättssäkerhet och offentlig etik i fokus. Det kan vara värt nämna att ekonomivärdena återfinns i alla samhällssektorer, även i privata, medan demokrativärdena endast gäller för det offentliga. Lundquist poängterar att dessa demokratiska värden behöver skyddas och förstärkas för att demokratin ska fungera så väl som möjligt (Lundquist, 1998: 62-63).

Lundquist talar även om offentliga ämbetsmän som demokratins väktare och lägger därmed ett stort ansvar på anställda inom offentlig förvaltning. Dessa utgör dessutom den del av det offentliga som har mest direkt kontakt med den enskilde medborgaren (Lundquist, 1998: 25). Lundquists tankegångar är applicerbara på kommunikatorers roll inom förvaltningen och hur dessa har ett ansvar att vara en demokratisk länk till medborgarna. Den offentliga förvaltningens tongivande roll i samhället innebär ett demokratiskt ansvar när det kommer till

vilken kommunikation som förmedlas. Det är den här dimensionen av begreppet demokrati som jag i uppsatsens kommer att lyfta fram och undersöka vidare.

Att du som kommunikatör får verktyg att kunna kommunicera demokratiskt kan alltså vara av stort värde. Dessvärre tycks fokuset på demokrati hamna lite i skymundan inom kommunikationsbranschen. När Sveriges kommunikatörer beskriver vilka roller en kommunikatör vanligtvis har tas processledare, medlare, coach och påverkare upp. Bland annat tas det upp hur en kommunikatör ofta är med och utvecklar affärs- och verksamhetsprocesser och hur en kommunikatör kan fylla en funktion som bollplank till chefer. Även om det framhävs att kommunikatörer är spridare av budskap och att det ingår i arbetet att påverka diskuteras inte frågor som rör demokrati eller inkluderande kommunikation någonstans. Istället tycks spridningen av budskap endast syfta till att öka organisationens chanser till framgång. I avsnittet kring yrkesetik framhävs det att kommunikatören bör sträva efter att så mycket information som möjligt är tillgänglig och förståelig. Man betonar även att kommunikatörens verksamhet ska öka öppenheten i samhället och värna om allas möjlighet att söka och använda information. Det stycket består dock bara av tre meningar och en vidareutveckling från ett demokratiskt perspektiv saknas (Sveriges Kommunikatörer, 2017).

Nu vänder sig Sveriges kommunikatörer sig till alla kommunikatörer på alla möjliga slags arbetsplatser och inte endast till dem som är verksamma inom offentlig förvaltning, och det är givetvis skillnad på ditt arbetsuppdrag som kommunikatör på ett privat företag och som kommunikatör på en offentlig myndighet. Det kan dock ändå vara tänkbart att den här typen av förhållningssätt även är vanligt förekommande inom offentlighetens ramar. Oavsett vad så går den här yrkesbeskrivningen att ses som en fingervisning om vilken syn på kommunikation som är den mest tongivande för dagens kommunikatörsbransch.

Samtidigt tycks behovet och viljan att lära sig mer om demokratisk kommunikation vara stort. Under fliken ”Verktygslåda för kommunikatörer” finns det tips om en handbok som kommunikatörer i Gävle har varit med och tagit fram som en vägledning till en genusmedveten och inkluderande kommunikation. Att den tryckta handboken i skrivande stund är slutsåld är ett tecken på att den här typen av guidning efterfrågas av kommunikatörer. Även Region Värmland har tagit fram en handbok som syftar till att ge tips för en mer jämlik kommunikation. Handboken innehåller exempel på ordval och bildkompositioner som ska hjälpa till att skapa en jämlik kommunikation där alla känner sig inkluderade (Sveriges

Kommunikatörer, 2017). Denna ambition är förenlig med den demokratiska kommunikation som jag anser vara önskvärd. Samtidigt är detta endast två exempel på lokalt demokratiarbete och inte något som tycks genomsyra synen på kommunikation i allmänhet. Därmed anser jag att en fortsatt medvetandehöjning och ett arbete kring kombinationen demokrati och kommunikation är relevant.

För kommunikatörer inom offentlig förvaltning finns det andra riktlinjer att följa gällande det demokratiska arbetet. 2010 klubbades lagen ”Offentlig förvaltning för demokrati, delaktighet och tillväxt” igenom. Denna lag syftar delvis till att det ska bli enklare för personer och företag att använda offentlig information, både för kommersiella och icke-kommersiella syften. Man vill med lagen stärka ett offentligt etos och ambitionen är att den offentliga servicen ska vara likvärdig för alla medborgare och företag i landet. Lagen belyser även hur statliga myndigheter i regel inte ska sälja varor och tjänster på marknaden. Inte heller ska myndigheter bedriva opinionsbildning eller företräda särintressen inom sina verksamhetsområden.

Utgångspunkten är att en rättssäker och effektiv förvaltning är stärkande för demokratin. De anställda inom offentlig förvaltning anses ha ett särskilt uppdrag att tjäna demokratin. Man vill med lagen därför stärka kunskaperna hos de anställda för de grundläggande värdena demokrati, rättssäkerhet och effektivitet. Lagens fokuserar även på delaktighet och man vill att medborgarna i högre grad ska involveras i utvecklingen av myndigheternas verksamhet. Då uppsatsens tema kretsar kring demokrati har jag valt att lyfta fram de delar av lagen som berör just demokrati och delaktighet. Men samtidigt utgörs en stor del av lagens innehåll av dess tredje del: effektivitet. Regeringen vill bland annat att statsförvaltningen i högre grad bidrar till att underlätta för företagande och en hållbar tillväxt. Ett långsiktigt mål med lagändringen var att den offentliga förvaltningens ökade kvalitet och effektivitet skulle bidra till Sveriges utveckling och till ett effektivt EU-arbete (Regeringen, 2009). Det går därmed att urskilja en instrumentell syn på demokrati där en av demokratins främsta uppgifter är att generera ekonomisk tillväxt. Strävan efter effektivitet och tillväxt behöver inte nödvändigtvis vara odemokratiskt, men samtidigt går det ändå att se vissa risker när ekonomiska värden får ett dominerande utrymme.

Att den här lagen förhoppningsvis kan ge verksamma inom offentlig förvaltning tydligare riktlinjer för demokratifrämjande kan ses som ett steg i rätt riktning mot en mer demokratisk kommunikation, samtidigt kunde även just kommunikationen ha diskuterats. Även om

likvärdighet är ett begrepp som används kunde myndigheters sätt att kommunicera ha lyfts fram. Är det exempelvis en likvärdighet i vilka som representeras på bilder där aktörer inom offentlig förvaltning är avsändare? Går det att se att visst typ av språkbruk med ideologiska färgningar används inom offentlig förvaltning och hur kan man i sådana fall arbeta för att undvika det?

3.2 Begreppet demokrati

Om föregående avsnitt fokuserar på betydelsen av demokrati för kommunikatörer kommer det nästföljande att diskutera själva demokratibegreppet och hur detta kan förstås. Definitionen av ordet demokrati är inte given i den bemärkelsen att ordet har olika innebörd i olika historiska och samhällseliga kontexter. Demokratins framväxt har skett under flera tusen år och hämtat näring från många olika källor. Grekernas, romarnas, medeltidens och renässansens föreställningar om demokrati har vävts samman med senare seklers demokratiuppfattning och bildat ett begrepp som är långt ifrån entydigt. Ordets rent språkliga innebörd *folkstyre* är troligen den definition de flesta utgår ifrån när de hör ordet demokrati och det är på den grundpelaren som det demokratiska styrelseskicket vilar. Det är ifrån den grundläggande idéen om att makten ska spegla och utgå ifrån folket som den här uppsatsen kommer att ta avstamp i. Dock öppnar uttrycket folkstyre upp för frågor som: Vilka ska utgöra *folket*? och vad innebär det egentligen att folket *styr*? Historiskt sett har folket i själva verket utgjorts av en minoritet och ända fram till våra dagar har människor som ansetts vara okvalificerade exkluderats ifrån demokratiska rättigheter (Dahl, 2002: 16-17).

Även om vi lever i ett land där alla svenska medborgare över 18 år har rösträtt är det inte en självklarhet att vi lever i en fulländad demokrati. Att den röstberättigade delen av befolkningen väljer de politiska representanterna är givetvis en viktig del i det demokratiska projektet, men samtidigt går det att se på demokrati utifrån ett bredare perspektiv där demokrati handlar om mer än att gå till vallokalen vart fjärde år. Utan grundpelare såsom yttrande- och tryckfrihet, religions- och mötesfrihet faller demokratin, men det är andra aspekter av demokratin som den här uppsatsen kommer att fokusera på. En fruktbar demokrati kan tänkas behöva prioritera tillgänglighet för sina medborgare. Tillgänglighet när det kommer till plattformar att göra sin röst hörd, men även tillgänglighet på så sätt att den kommunikation som förs från personer i en maktposition är förståelig och inte på något sätt missvisande för medborgarna.

Den amerikanske statsvetaren Robert Alan Dahl tar upp fem kriterier som han menar att en välfungerande demokrati bör uppfylla. Det första kriteriet handlar om effektivt deltagande, det vill säga att alla medborgare på jämlika grunder ska ges möjligheten att framföra sina åsikter. Det andra kriteriet syftar till att alla röster ska väga lika tungt och att alla medborgare ska ha samma chans till att rösta. Vidare handlar det tredje kriteriet om upplyst förståelse, vilket syftar på att alla medborgare ska ha reella och lika möjligheter att få kunskap om hur situationen ser ut, innan det politiska beslutet fattas. Enligt Dahl räcker det inte med att informationen når medborgarna när beslutet redan är implementerat, utan information om frågan och dess troliga konsekvenser ska vara tillgänglig under hela processen. Informationen bör dessutom förmedlas från en oberoende plattform som skapar rätt förutsättningar för medborgarna att få en politisk förståelse. Utifrån den här uppsatsens perspektiv är det här ett högst relevant kriterium då öppen och tillgänglig kommunikation är det som eftersträvas (Dahl, 1998: 37).

Vidare menar Dahl att kontrollen över agendan bör ligga i medborgarnas händer. Medborgarna bör således ha möjlighet att bestämma vilka frågor som ska tas upp på dagordningen och hur de ska diskuteras. Dahl ställer sig dock frågande till om så alltid är fallet i dagens demokratier. I vissa sammanhang tenderar dagordningen redan att vara satt och möjligheten att diskutera frågor utanför den eller med en annan vinkel än den angivna är ofta begränsad. Slutligen handlar det femte och sista kriteriet om hur alla vuxna som är bosatta i landet ska ha de fullständiga rättigheter som följer med de fyra första kriterierna. Politisk jämlikhet är centralt i Dahls definition av demokrati och det är en utgångspunkt som den här uppsatsen tar avstamp i. Även Dahls tankegångar kring upplysande information, aktivt deltagande och fri kunskaps-spridning är tre pelare som uppsatsen kommer att luta sig emot (Dahl, 1998:37).

3.3 Fyra olika sätt att se på demokrati

Den tidigare nämnda teoretikern och filosofen Jason Stanley lyfter i sin bok "*How propaganda works*" fram tre olika synsätt på demokrati och hur odemokratisk kommunikation kan hota dessa.

Dels lyfter Stanley fram den ekonomiska teorin om demokrati. Enligt denna teori är politiken fullt demokratisk endast om den är framröstad av en majoritet som har getts möjligheten att fatta rationella beslut. Den här demokratiska modellen förutsätter även att folket blir medvetna om sina egna intressen och hur de på bästa sätt kan handla för att nå dem. Stanley

menar att manipulerande kommunikation som propaganda riskerar att vilseleda folket ifrån sina egna intressen för att istället spela makten i händerna. För att någon ska kunna veta sitt egna bästa krävs det att samhället är öppet och tillåtande för att testa olika vägar. Men ett samhälle som är starkt påverkat av propaganda kommer att stänga flera av dom vägarna och istället tvinga in människor på samma väg, och på så sätt är det hotande för den här modellen för demokrati.

Den andra uppfattningen om demokrati som Stanley framhäver är den epistemiska uppfattningen. Demokrater som utgår ifrån det här synsättet menar att demokratiska beslut bör vila på kollektiva resonemang. Utifrån det här perspektivet är demokrati det bästa styrelseskicket eftersom att kollektiva överläggningar som följs av majoritetsstyre är det mest pålitliga sättet att fatta beslut på. I det här fallet blir propagandautövning skadligt för demokratin på så sätt att den helt enkelt förbiser de rationella samtal som ska leda kollektivets bästa. Slutligen tar Stanley upp det deliberativa synsättet på demokrati. Även inom denna tankeskola betonas gemensamma överläggningar som en demokratisk nödvändighet. Frihet ses här som något som utgår ifrån det resultat de gemensamma diskussionerna lett fram till. Även i detta fall så underminerar propaganda den här typen av deliberativa samtal (Stanley, 2015: 11-12).

Bakom begreppet deliberativ demokrati finns sociologen Jürgen Habermas. Eftersom att det är en teori som belyser kommunikationens roll i stärkandet av demokratin kan den vara värd att titta närmre på. I denna tankeskola står alltså det rationella samtalet i fokus och idén är att samtal ska leda till konsensus bland medborgarna. För att detta ska kunna ske måste ordens innebörd vara tydliga och detsamma för samtalsdeltagarna, annars förlorar samtalet sitt syfte. Man poängterar även att ett välfungerande samtal bygger på att alla kommer till tals och inte på långa monologer där ett perspektiv förs fram. En annan aspekt som lyfts fram är att det i en kontext där det är viktigt att motivera andra att ge sitt stöd räcker det inte heller med att endast referera till sina egna intressen. Det gäller alltså för medborgarna att kommunicera en önskan om det gemensamma bästa för att målet om konsensus ska uppnås. Förespråkare för denna teori utgår även ifrån att samtal förs mellan fria och jämlika medborgare (Eriksen & Weigård, 2003: 122).

Samtidigt som Habermas synsätt blivit allt mer accepterat har även kritiska röster höjts. För att få ytterligare en blick på demokrati har jag även valt att ha med den politiska teoretikern Chantal Mouffes demokratimodell. Enligt Mouffe är en agonistisk demokrati att föredra

framför en deliberativ demokrati. Detta perspektiv på demokrati framhäver i kontrast till Habermas att politiska meningsskiljaktigheter och konflikter kan vara demokratiskt nödvändigt. Mouffe som kommer ifrån ett postmarxistiskt håll menar att konsensus inte alls behöver vara något eftersträvansvärt, utan tvärtom något som kan vara skadligt för demokratin. Hon ställer sig kritisk till hur det i den liberala demokratin inte ges rum till ideologiska motsättningar. Enligt Mouffe finns det en risk att konsensustänkandet leder till en politisk likriktning där väljarna i själva verket inte har något annat att välja på än två varianter av samma mittenpolitik. Mouffe menar att en sådan utveckling inte bara främjar högerextrema krafter utan att den riskerar att urholka demokratins kärna (Mouffe, 2008:69)

Utifrån detta perspektiv styr den liberala hegemonin inte bara det politiska innehållet utan bestämmer även vilka slags samtal som ska föras och hur de ska utformas. Mouffe ifrågasätter därmed Habermas föreställning om samtal fritt från dominans där alla ges samma möjlighet att uttrycka sig. Hon poängterar att det visst finns gränser och begränsningar för samtalet och att det är naivt att tro att utgångspunkten för samtal skulle ske på helt jämlika grunder. I kontrast till den deliberativa tankeskolan utgår den kritiska blicken utifrån ett maktperspektiv där dominansförhållanden uppmärksammas och problematiseras (Mouffe, 2000: 10-11).

Den här uppsatsen kommer kretsa kring kommunikationens roll för demokrati och belysa vikten av medborgardialog, vilket gör den deliberativa synen på demokrati till en applicerbar modell. Det rationella samtalet som syftar till beslut fattade på förnuftsmässig grund är även det en viktig aspekt för demokratin. Uppsatsen utgår även ifrån ett kritiskt perspektiv där jag vill undersöka hur ideologi sätter upp ramar för hur samtal och hur kommunikation som kan uppfattas som neutral egentligen kan vara politiskt laddad. Mouffes syn på det politiska samtalet som en arena för makt där konflikter och motsättningar bör ges utrymme kan även den därför vara värd att ha i beaktande. Oavsett vilken av de nämnda demokratiuppfattningarna som man anser vara den mest riktiga har uppsatsen som avsikt att visa på hur kommunikation på olika sätt kan underminera demokratiska värden. Två utgångspunkter för att kommunikation ska kunna betraktas som demokratisk är dels att kommunikationen inte kringgår mottagarens förnuft och dels att kommunikationen speglar och representerar medborgarna. Offentlig kommunikation som exkluderar eller osynliggör personer med till exempel en viss klassbakgrund eller etnisk tillhörighet strider därmed mot den önskvärda bilden av ett demokratiskt samhälle. Det är utifrån det här synsättet på demokratisk kommunikation som uppsatsen tar avstamp i.

3.4 Kommunikation

För att kunna undersöka om kommunikation kan underminera demokrati är det nödvändigt att först titta närmre på hur begreppet kommunikation kan förstås och tolkas. Kommunikation är ett begrepp med flertydig betydelse. Dess diffusa innebörd gör att det kan vara svårt att veta vad vi egentligen syftar på när vi talar om ”kommunikation”. Ordets ursprung härstammar från latinets *communicare*, vilket ungefär betyder ”att göra något gemensamt för flera”. Detta ord är närbesläktat med *communis*, som kan översättas till gemenskap. Oavsett vilket perspektiv som anläggs på kommunikation går det att urskilja tre komponenter som kännetecknar begreppet. Det första handlar om att kommunikation kan ses som en process och inte som ett tillstånd. Det andra antagandet handlar om att kommunikation är något som sker mellan flera människor och att det har en sammansvetsande påverkan människor emellan. Kommunikation tycks även innefatta något slags objekt eller innehåll. I reklamsammanhang talas det ofta om kommunikation som något som ska nå fram, men kommunikationen syftar i dessa fall då snarare på själva budskapet än på processen. Sett utifrån dessa tre antaganden kan man alltså säga att kommunikation är en innehållsmässig och mellanmännisklig process (Jansson, 2009: 14-15).

Samtidigt går denna definition att problematisera och diskutera. En invändning skulle kunna vara att det visst går att kommunicera med sig själv och att avgränsningen därmed är för snäv. Samtidigt kan det vara nödvändigt att dra en gräns någonstans och göra en distinktion mellan individuellt tänkande och kommunicerande. Eftersom uppsatsens utgångspunkt kretsar kring kommunikation som förmedlas mellan olika parter blir det synsättet inte heller relevant att utgå ifrån. Att studera kommunikation handlar inte bara om att studera *vad* som sägs utan även *hur* det sägs. Olika uttrycksformer såsom minspel och kroppsspråk är även det en del av kommunikativa processer, men eftersom att uppsatsens fokus ligger på ord- och bildval kommer inte heller det att närstuderas, även om det i vissa fall kan vara nödvändigt att ta hänsyn även till sådana faktorer.

En del forskare menar att kommunikation framför allt bör handla om att nå ömsesidig förståelse, det vill säga att alla parter som är inblandade i kommunikationen måste bli ense om innehållets betydelse för att kommunikationen ska bli lyckad. Utifrån uppsatsens undersökningsområden kan den här tankegången vara användbar då ett demokratiskt samhälle tjänar på en hög förståelse hos sina medborgare. Att innehållets budskap och betydelse tydligt

framgår är av stort värde, både när kommunikationen kommer ifrån politiker och ifrån tjänstemän inom offentlig förvaltning.

I diskussionen om kommunikation brukar en gräns dras mellan kommunikation som *överföring* och kommunikation som *delning*. Överföring syftar i det här fallet på kommunikation som sänds ut från en part till en eller flera mottagare. Dessa mottagare kan vara avlägsna och i första hand syftar kommunikationen till att sprida ett innehåll och inte till att få respons av mottagaren. Delning kännetecknas däremot av en mer dialog och samförståndsriktad kommunikation. Den här synen på kommunikation går att finna hos sociologen Jürgen Habermas som menar just att jämlik dialogisk kommunikation är det verktyg som ska användas för att uppnå målet om konsensus. Samtidigt kan det vara värt att påpeka att det bör finnas plats för olikheter och meningsskiljaktigheter i ett demokratiskt samhälle. Gränsdragningen mellan överföring och delning är dock inte alltid given, utan ofta överlappar de varandra. Utgår man ifrån kommunikationens ursprungliga betydelse ”att göra något gemensamt för flera” är det svårt att separera överföring från delning. För att inte dialog och samförståndsidealet ska leda till en allt för stark homogenisering kan det vara nödvändigt med en spridning där ambitionen om konsensus uteblir. Samtidigt kräver spridning och överföring en viss varsamhet och respekt inför den andres tolkningar (Jansson, 2009: 24-25).

I rollen som kommunikatör kan det vara nödvändigt att reflektera över vilka slags kommunikationsformer som skapar förutsättningar för jämlikhet och demokrati. Kommunikation kan ses dels som informationsöverföring, men kan även innebära överföring av värderingar och tankar. En fråga att ställa sig är: Vad ska kommunikationen främja i samhället? Utifrån ett demokratiperspektiv kan ett av flera svar på den frågan vara att kommunikation bör vara ett hjälpmedel för att öka människors delaktighet i samhällsutvecklingen. I dagens mediala samhälle sker en stor del av kommunikationen via olika medier. De mer traditionella medierna som radio och TV har fått sällskap av sociala medier där kommunikationsformen skiljer sig åt. Idag finns inte endast den mer enkelriktade kommunikationen där en sändare når en massa, utan i och med sociala mediers framväxt har en mer interaktionsbetonad kommunikation getts utrymme. Utifrån en demokratisk blick med deltagarfokus kan den här förändringen i grunden ses som något positivt då fler ges möjlighet att göra sin röst hörd. Samtidigt är det inte säkert att den enkelriktade masskommunikationen i alla lägen måste vara mindre demokratisk än nya former av interaktiva medier. Den amerikanske mediehistorikern John Durham Peters menar att enkelriktad kommunikation

snarare fyller en demokratisk funktion, eftersom att den respekterar människors integritet och distans (Jansson, 2009: 56).

Oavsett vilken slags medierad kommunikation som kan ses som mest demokratisk är det mest väsentliga kommunikationens innehåll. Mediesamhället skapar inte bara ett kommunikationsflöde utan är även en del av skapandet av kollektiva minnen hos en befolkning. Man talar om att medierna är med och bildar en så kallad föreställd gemenskap, det vill säga en gemenskap som grundas på bilder och tv-program de flesta känner till, böcker de flesta har läst och så vidare. Medierna är alltså med och ritar vår inre karta som visar hur vi ska förhålla oss till olika skeenden. Bilder skapas som kan vara så starka att de har en stor påverkan på hur vi ser på saker och ting (Jansson, 2009: 57). Med detta sagt har medierna en kraftfull maktposition och vill man undersöka demokrati är makt i olika former relevant att studera närmare. Den kommunikation som kommer att undersökas i uppsatsen består dessutom till stor del av medierad kommunikation, både via traditionella medier och nya sociala medier. Det är av vikt att fråga sig: vad innebär egentligen den här föreställda gemenskapen och vilka ingår i den? Vilka exkluderas ifrån den och hur kan kommunikation underminera demokrati? Och hur kan man som kommunikatör använda sociala medier för att skapa delaktighet och i förlängningen ett demokratiskt klimat?

3.5 Framing

Som det lyftes fram inledningsvis i uppsatsen kommer två centrala begrepp för diskussionen om odemokratisk kommunikation att vara retorik och framing. Dessa fenomen kan tänkas ses som exempel på kommunikation som på olika sätt riskerar att underminera demokratiska värden.

Den amerikanske professorn i kognitiv lingvistik George Lakoff, har studerat begreppet framing och hur det kan ta sig i uttryck. Framing syftar enligt honom på de mentala strukturer som skapar sätt att se världen på. Dessa strukturer bildar ramar för hur vårt tankemönster ser ut. Lakoff har intresserat sig för hur den mänskliga hjärnan fungerar och hur förhållandet till språkanvändning ser ut. Enligt Lakoff har människans hjärna lätt för att tänka i termer av ramar och metaforer. Sådana tankestrukturer hjälper till att begripliggöra all den information och kommunikation som vi dagligen tar del av. Lakoffs teori visar hur stark påverkan framingen har och hur ingrodd den kan vara i vårt medvetande. Han menar att fakta som inte passar in i våra tankeramar ignoreras, medan framingen består. En vanlig teori bland progressiva röster är att fakta kommer att vara frigörande för folket. Det finns en tanke att om

man bara lyckas att förmedla fakta till allmänheten så kommer varje rationell individ kunna nå den rätta slutsatsen. Lakoff menar dock att det inte är en effektiv strategi eftersom att våra hjärnor helt enkelt inte fungerar på det sättet. Istället är det framför allt framingen som har betydelse för hur vi kommer att tycka och känna inför olika frågor. Lakoff betonar att ramor som en gång har blivit förankrade i våra medvetetanden är väldigt svåra att kringgå (Lakoff, 2004: 73).

Grundprincipen för framing är att olika ord bär på associationer som framkallar en tankeram. Bakom orden finns en särskild förståelse och kunskap som gör att vi läser in vissa saker när vi hör ett visst ord. Hör vi till exempel ordet elefant kommer en viss tankeram med befintliga bilder såsom att elefanter är enorma djur, att de har snabel och att de förknippas med cirkusar och så vidare. Ordet elefant definieras således i förhållande till den ramen. Lakoffs poäng är att även i sammanhang där vi tar ställning emot något kan väcka en viss tankeram bara genom att använda ett visst ord. Som exemplet *Don't think of an elephant* påvisar är det i princip omöjligt att inte tänka på just en elefant när den meningen yttras. Så även om en viss typ av framing förnekas eller motstrids kommer den ändå stärkas genom att valet av ord bli en tonsättande utgångspunkt (Lakoff, 2004:3).

Enligt Lakoff får detta stora konsekvenser inom den politiska diskursen. Lakoff, som själv är demokrat har intresserat sig för hur framingen för det politiska samtalet sett ut i USA. I en intervju med Paul Rosenberg i den amerikanska webbtidningen Salon (15/1-2017) framhäver Lakoff hur framing var en bidragande del till att demokraterna förlorade i det senaste amerikanska valet. En del av Clinton-sidans strategi var att använda Trumps egna ord mot honom, genom att lyfta fram exempel där Trump säger skandalösa saker. Det Trump gjorde var att säga saker som han visste skulle uppröra liberaler, och det var precis det hans anhängare uppskattade med honom. Så istället för att få folket att vända sig emot honom menar Lakoff att denna Clintonkampanj bara gjorde Trumps anhängare ännu mer övertygade. Enligt Lakoff hade en mer effektiv strategi varit att istället skapa en egen ny framing av de politiska frågor som var på agendan.

Lakoff menar att Republikanerna överlag har lyckats diktera villkoren för hur den politiska diskussionen utformats. Genom att till exempel utgå ifrån begreppet skattelättnad i debatten om skatt har Republikanerna inte bara fastställt debattens villkor, utan helt bestämt hur synsättet på skatt ska se ut. Skatt ses i det här fallet som en börda vars tyngd du som medborgare ska vilja slippa bära. När ordet lättnad adderas till skatt resulterar det i en metafor

som säger att beskattning är förknippat med negativa känslor av lidande och ångest. En person som tar bort den här bördan blir på så sätt en hjälte, medan den som förespråkar höjda skatter blir till en ond person. Hade ett annat, inte lika värderande begrepp använts hade diskussionen kunnat ha en helt annan utgångspunkt. Framing handlar på så sätt om att använda ett språk som passar ens världsbild. Även om själva idéerna är det primära är det språket som både är bärare av dessa idéer och det som bidrar till att de skapas. Lakoff menar att användningen av samma språk som den oliktankande sidan är den grundläggande principen för framing. Han poängterar att för att sociala förändringar ska kunna ske kan det vara nödvändigt med en reframing av samtalsramar som ofta ses som självklara. Det handlar om att förändra den blick som allmänheten har på världen och om att förflytta gränsen för vad som räknas som sunt förnuft. Eftersom att det är språket som aktiverar tankemått krävs det att språket förändras för att nya tankemått ska kunna ta plats. Lakoff menar att annorlunda tankesätt är beroende av ett annorlunda språkbruk (Lakoff, 2004: 4). Den påverkan som språkbruket kan ha behöver nödvändigtvis inte vara avsiktlig, men oavsett vilka avsikter som finns bakom kan val av språkbruk ha en demokratisk påverkan. Detta förutsatt att en utgångspunkt för demokrati är att informationen till medborgarna måste vara fri och möjliggöra för rationellt grundade beslut. En allt för stark påverkan av framning kan således vilseleda och i förlängningen underminera demokratin.

3.6 Retorik

Ytterligare något som kan fungera som en byggsten för utövandet av odemokratisk kommunikation är användning av retoriska grepp. Retorik kan ses som ett kommunikativt medel där ord och andra typer av symboler används för att påverka. Studier av retorik syftar till att undersöka hur vi människor använder olika former av språk för att få vår vilja igenom. Det kan även handla om hur vi skapar förståelse för vår omvärld eller hur vi fattar bra beslut i svåra frågor. Retorik kan alltså fungera som ett hjälpmedel för att skapa förståelse och för att skapa beslutsunderlag. Men används retorik på fel sätt går det även att se en mer problematisk sida. Retoriska grepp kan till exempel användas för att dölja fakta och på så sätt ge missvisande bilder av hur någonting egentligen är. I värsta fall kan retorik användas som en slags instrumentell teknik som gränsar till propaganda där en viss typ av känsla eller åsikt ska väckas hos åhöraren till varje pris, oavsett mått av sanningshalt i budskapet. Steget mellan att övertyga och att manipulera kan i många fall vara kort. Retorik blir på så sätt ett verktyg för att kringgå människors förnuft för att få dem i den riktning man önskar. Utifrån uppsatsens

frågeställning om demokratisk kommunikation är det den här delen av retorik som är mest relevant att titta närmre på.

Retoriken brukar delas in i två kategorier, dels den heuristiska retoriken och dels hermeneutiska retoriken. Den förstnämnda handlar om retorik som ett *skapande*, alltså hur retorik är med och skapar nya argument och texter. Den andra aspekten av retorik syftar till *tolkande* eller analyserande av redan existerande språkbruk, symbolhandlingar och andra retoriska uttryckssätt. Här är ambitionen att kritiskt granska de sanningsanspråk och de påverkansförsök som exempelvis politiker och andra makthavare använder sig av. Eftersom att den här undersökningen kommer studera redan befintligt material utgår den ifrån ett hermeneutiskt perspektiv. I en retorisk analys utgår man ofta ifrån frågan: Vilka strategier används för att påverka mottagaren? Det är även den typen av frågeställning som jag kommer att utgå ifrån när retorik undersöks i uppsatsen (Lindqvist, 2016: 15-16).

Dagens retorik som modern akademisk disciplin ägnar sig främst åt att ställa den här typen av hermeneutiska frågor. Men så har det inte alltid varit. Ett exempel på det är antiken där man snarare fokuserade på den heuristiska sidan av retorik. Syftet var då att ge sönerna till samhällets elit verktyg till att tala i politiska sammanhang. Det främsta målet var dock inte att skapa tal som skulle ge så många sympatisörer som möjligt, utan den retoriska läran användes snarare för att skapa klokare och mer förnuftiga tal. Poängen med talen var att de skulle vara övertygande, istället för övertalande. I strävan efter en levande demokrati kan det här förhållningssättet till retorikens uppgift vara värt att ha i åtanke. Nyanserade diskussioner mellan deltagande och aktiva medborgare är som tidigare nämnts något som ger näring åt en fruktbar demokrati. Retoriken har en central uppgift när det kommer till att ge medborgarna möjlighet till att kunna ta del av samhällsliga diskussioner på ett klokt, kreativt och kritiskt sätt. Retorik kan även hjälpa till att belysa det som ”skulle kunna vara på ett annat sätt”, alltså sådant som är nödvändigt att diskutera och se utifrån olika perspektiv. På så sätt kan retoriken bli ett hjälpmedel för att avslöja det som tenderar att ses som förgivet tagna sanningar eller som ”verklig kunskap”. Att använda sig av retorisk analys blir därmed ett sätt att kunna peka på maktförhållanden och demokratiska hinder (Lindqvist, 2016: 16-17).

3.7 Logos, ethos och pathos

Inom retoriken användas olika övertygelsemedel för att nå önskat resultat. Filosofen och retorikern Aristoteles urskiljde redan på 300-talet före vår tideräkning början tre sådana här medel som används flitigt än idag. Till att börja med pratade han om *logos* som har

beröringspunkter med vårt nutida ord ”logik”, men som också kan betyda ”förnuft” eller ”ord”. Denna del av retoriska tal anspelar alltså på saklighet och rationella argument. I logosbetonade argument används förnuft och fakta för att skapa trovärdighet och tillförlitlighet. Men för att ett tal ska vara övertygande krävs inte bara trovärdiga argument, det krävs även en trovärdig karaktär. Detta kallade Aristoteles för *ethos*, vilket alltså refererar till talarens karaktär eller personlighet. För att lyckas få med åhörarna på sin sida kan ett starkt *ethos* vara nödvändigt att utgå ifrån. Den tredje komponenten för ett lyckat tal handlar om *pathos*, det vill säga de känslor talet väcker. Ordet har släktskap med både ”empati” och ”patetisk” och är till skillnad från logos mer inriktat på att appellera till åhörarnas emotionella sidor. I ett pathosargument finns ofta starka ord som frambringar känslomässiga associationer hos publiken (Lindqvist, 2016: 20).

Att använda sig av pathos kan på så sätt fungera som ett redskap att genom känslostyrning få åhöraren i den riktning som man önskar. Pathosbaserade argument behöver i sig inte vara något problematiskt utan kan definitivt fylla en viktig funktion, men samtidigt kan det diskuteras huruvida endast känsloriktad kommunikation kan vara ett problem i vissa sammanhang. Ett sammanhang där pathos som retoriskt grepp är vanligt förekommande är när det handlar om reklam. Emotionell kommunikation har visat sig fungera bra i reklambranschen och ofta är marknadsföringen av olika produkter starkt förknippad med vilka känslor du som konsument får om du köper alternativt inte köper produkten. Att till exempel använda sig av rädsla har visat sig vara effektivt inom marknadsföring. Bland annat är det vanligt förekommande att anspela den typen av känslor i reklam för hälsoprodukter, där företag visar vad som kan hända om du avstår från att köpa en viss produkt (Bröms, Gelang & Mral, 2016:40).

Oavsett vad man tycker om den här typen av marknadsföringsknep går det att konstatera att en sådan kommunikation är mer tvivelaktig inom vissa områden än andra. När det kommer till områden som rör demokrati är en kritisk blick på en sådan retorisk användning relevant att ha. Även inom det område som ska vara demokratins kärna, det vill säga inom politiken kan pathos användas för att väcka rädsla och otrygghet bland medborgarna. Vilka ord man väljer att uttrycka sig med kan ha en stor betydelse för vilka känslor som åhöraren får. Givetvis är politik och åsikter starkt förknippade med känslor, men frågan är om emotionell kommunikation kan användas för att kringgå människors förnuft och om det i sådana fall kan vara bekymmersamt utifrån en demokratisk synvinkel. Utifrån en retorisk analys med de här

begreppen som hjälpmedel vill jag studera vidare om det finns några exempel där detta förekommer och om det i sådana fall kan kallas för en odemokratisk kommunikation.

3.8 Doxa

Ett annat centralt begrepp inom retoriken är begreppet *doxa*. Aristoteles beskriver *doxa* som den uppfattning hela publiken, den största delen av åhörarna eller de mest respekterade av dem uppfattar som sanna. Doxa kan därmed översättas till den allmänna uppfattningen eller allmänhetens åsikt och är ofta så väl etablerad i samhället att den tas för given. Är syftet att övertyga är det relevant att ta reda på vad åhörarna ser som ”rätt”, ”moraliskt” eller ”sant”, alltså vilken doxa de utgår ifrån. Även den tolkande delen av retoriken kan med fördel tolka texten mot bakgrund av den doxa som rådde eller råder i samhället. I den retoriska analysen kan frågor lyftas om texten syftar till att förändra doxan eller om den tvärtom har som avsikt att förstärka läsarnas tro på den. Retoriken hjälper på så sätt till att undersöka vilka strömningar som för tillfället är mest tongivande i samhället och hur personer i maktposition förhåller sig till dem. Man kan även se det som att retoriken erbjuder alternativ till den syn som finns på kunskap (Lindqvist, 2016: 68).

En viktig del i den retoriska analysen är således att få syn på vilken doxa som är framträdande inom olika grupper. Detta kan vara en svår uppgift eftersom att det är lätt att bli blind inför den egna gruppens doxa och även om du som analytiker försöker göra dina betraktelser utifrån kommer analysens blick i olika utsträckning vara färgad av doxa. Att försöka göra en retorisk analys utan att lägga in för mycket av sin subjektiva förståelse är en utmaning som analytiker och forskare inom det här fältet ställs inför (Bröms, Gelang & Mral, 2016: 33).

5. Analys

I föregående del av uppsatsen har demokrati belysts utifrån olika infallsvinklar och problematiska aspekter av kommunikation diskuterats. Samspelet mellan språk och demokrati har lyfts fram. Även uppsatsens andra frågeställning kring kommunikatorens demokratiska ansvar inom offentlig förvaltning har diskuterats. Följande del kommer mer att fokusera på hur kommunikation som skulle kunna betraktas som odemokratisk kan ta sig i uttryck i praktiken. Med den teoretiska delen som en stöttepelare och med kritisk retorik- och diskursanalys som verktyg kommer jag att titta närmre på konkreta exempel där valet av kommunikation möjligen kan ha en negativ påverkan på demokratin.

Först kommer uppsatsens mer breda frågeställning kring hur kommunikation kan vara odemokratiskt att försöka besvaras. Då kommer kommunikation på en samhällelig nivå att studeras, där fokus kommer att ligga på den politiska sfären. Detta på grund av att retorik och framing ofta är tydligt framträdande när det gäller politiska frågor och att det politiska samtalet i någon mån utgör demokratins kärna. Vidare kommer jag mer specifikt att titta på vad som kommuniceras inom offentlig förvaltning och om det på något sätt kan vara problematiskt utifrån ett medborgarperspektiv. Slutligen kommer frågan kring hur kommunikatörer kan jobba för att främja demokratisk kommunikation att behandlas.

5.1 Odemokratisk kommunikation i praktiken

Ett område som diskuterats flitigt och som fått allt större utrymme i det politiska samtalet är migrations- och integrationsfrågor. Med tanke på hur situationen sett ut de senaste åren med en flyktingkris som är den värsta sedan andra världskriget vore det konstigt om något annat vore fallet, men hur har diskursen kring detta egentligen sett ut? Vilka perspektiv har varit dominerande och vilka har uteslutits? Och vilket språkbruk har varit tonsättande och går det att se att en viss typ av framing har skapats?

För att komma närmare ett svar på dessa frågor har jag börjat med att titta på ett begrepp som förmodligen varit ett av de mest använda för att beskriva den här situationen, nämligen: flyktingvågen. Detta ord har varit så vanligt förekommande både i medier och i politiska debatter att det har blivit en självklarhet att använda. Flera av de största tidningarna såsom Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Sydsvenskan har alla haft rubriker där begreppet flyktingvåg ingått. Även på andra nyhetsplattformar har ordet varit flitigt förekommande. En av dessa är SVT-nyheter som i en artikel från den 13 januari 2017 utgår ifrån rubriken ”Malta-varning för ny flyktingvåg”. Vid första anblicken kan ett ord som flyktingvåg betraktas som ett någorlunda neutralt ord och som en passande benämning, men vid en djupare reflektion kan ordets inneboende värderingar bli tydliga. Benämningen ”våg” leder tankarna till något som man bör skydda sig för och som kan innebära fara, som till exempel en tsunamivåg som kan ställa till med förödelse.

Utifrån Lakoffs resonemang (2004) kring hur ord skapar bilder och associationer kan man tänka sig att begreppet flyktingvåg skapar en viss typ av framing. Detta blir i synnerhet påtagligt när ordet ofta används till följd av en varning, som till exempel SVT nyheter rubriksättning visar. Framingen som skapas handlar om att flyktingar är något som vi i först hand bör skydda oss ifrån, snarare än att hjälpa. Vidare skriver SVT nyheter: ”Kris väntar i

vår när flyktingströmmarna över centrala Medelhavet når nivåer vi aldrig tidigare sett". Även denna mening signalerar att den kris som vi bör rusta oss för är den som blir när människor på flykt når vårt land, medan den kris som i själva verket tvingat människor på flykt från första början hamnar i skymundan. I likhet med flyktingvåg är flyktingström en vattenmetafor och något som för tankarna till naturfenomen. Att se flyktingsituationen i det ljuset skulle möjligen därmed även kunna vara ett sätt att flytta fokus från ansvarstagande till en mer passiv roll där känslan är att den här typen av katastrofer inte är något som går att förhindra. Att använda ett begrepp som flyktingvåg och flyktingström kan därmed sätta upp tankeramar för hur vi ska ta oss an den här frågan och vilket perspektiv man bör utgå ifrån. Som Lakoff poängterar har den mänskliga hjärnan lätt för att tänka i metaforer och den här typen av metafor framkallar på så sätt ett visst förhållningssätt som kan vara styrande i hur vi kommer att tänka och känna inför den här frågan. Ett rationellt förhållningssätt försvåras därmed, något som de demokratiteorier som lyfter fram rätten till informerande beslut problematiserar.

Det går även att se det här begreppet som ett retoriskt grepp där det framför allt är mottagarens känslor som står i fokus. Att varna för någonting inbegriper även i någon mån en viss typ av skrämsel, där en pathosbetonad förståelse ges företräde. En person som på något sätt känner sig hotad eller skrämmd kan ha svårare att nå de rationella resonemang som flera av de tidigare nämnda demokratimodellerna menar är en nödvändighet för en välfungerande demokrati. På så sätt kan man se hur framing och retorik kan arbeta tillsammans, och hur det i vissa fall kan ta en odemokratisk riktning. Givetvis behöver det här ordet sättas in i en kontext och i samklang med den kritiska retoriska analysens angreppssätt är det viktigt att inte se mänskliga yttranden som fristående objekt, utan att även ta hänsyn till bakgrunden. Även den kritiska diskursanalysen betonar hur språkbruk inte enbart konstruerar verkligheten utan att språket är en avspegling av rådande samhällssituation. Sätter man in begreppet flyktingvåg i dagens politiska klimat är det enligt min tolkning märkbart hur de flyktingkritiska krafter som får allt större utrymme har satt en prägel på den offentliga debatten. Säkerligen har de flesta som använder sig av det här ordet inget ont uppsåt eller någon uttänkt tanke att föra samtalet i en mer främlingsfientlig riktning, men samtidigt kan ett sådant ordval ingå och eventuellt stärka den dominerande framingen. Precis som Lakoff framhäver kan det därmed vara av vikt att få ökad medvetenheten kring hur ord och språkbruk påverkar oss och vilka möjliga konsekvenser det kan få.

Att utgå ifrån ordet flyktingvåg är även att utgå ifrån ett substantiv. Att använda sig av substantiv för att beskriva människor på flykt är något vi har sett allt mer av den senaste tiden.

Inte sällan talas det om volymer, tillflöden eller strömningar. Även här talar rubriker såsom ”Migrationsverket varnar för tillfällig flyktingström över Öresund” i Sydsvenskan (Magnusson, 27/4-2016) om ett annalkande hot som vi bör stå rustade inför. Denna typen av benämningar används inom olika politiska läger och tycks inte vara något som är knutet till ett visst partis språkbruk. Socialdemokraterna varnar i Sydsvenskan (Magnusson, 17/10-2016) för ”En ny gigantisk flyktingström här i Europa”. Även Moderaternas oro för en ”ny kraftig flyktingvåg till Sverige” beskrivs i Sydsvenskan (Magnusson, 11/7-2017).

Även en avsändare som SVT vars ambition är neutralitet och objektiva rapporteringar uttrycker sig med den här typen av ordval, vilket till exempel rubriken ”Stängsel stannar flyktingström till Bulgarien” (Bering, 24/6-2015) vittar om. Detta går att tolka som att begrepp som flyktingström eller flyktingvåg ses som neutrala och värderingsfria, men att de kan ha inflytande över vilken riktning våra tankar tar är något som man bör vara uppmärksam på. Att uttrycka sig med substantiv kan skapa ett förtingligande där människorna bakom de här orden hamnar i skymundan.

Ett språkligt uttryck som kan ses som ett exempel på hur den här förtingligande retoriken används går att finna i SVTs samhällsprogram Agenda (23/4-2017). I detta program följs polisens sökande efter papperslösa och en debatt hålls mellan dåvarande inrikesminister Anders Ygeman (S) och före detta justitieministern Beatrice Ask (M). För att beskriva polisens sökande används metaforen ”Som att leta efter en nål i en höstack”. Precis som med ”flyktingvåg” kan en sådan metafor ses som ett beskrivande språkligt verktyg och som ett bildligt sätt att göra samhällseliga skeenden mer begripliga. Samtidigt är det inte bara en bild av själva polisens arbete som skapas, utan även en bild av de människor som de letar efter där dessa återigen görs till substantiv. Man talar dessutom i termer som ”Dom som egentligen inte finns”, vilket signalerar att det som bestämmer en människans existensberättigande är vilken tillgång till papper hen har. Vidare fortsätter diskussionen att präglas av uttryck som ”Det viktigaste är att minska tillflödet” och att ”mäta andelar”. Utöver att de som deltar i diskussionen utgår ifrån samma språkliga framing delar de även helt samma problemformulering. När programledaren frågar om uppfattningen mellan regeringen och alliansen skiljer sig i grunden får hon ett nej som svar, och att de utgår ifrån samma perspektiv är tydligt under samtals gång. Ygeman lyfter även fram åtgärder som regeringen infört för att fler ska lämna landet frivilligt och Ask påpekar att det är åtgärder som i själva verket drivits fram av moderaterna. Att någon av debattörerna istället skulle ha ett annat perspektiv där till exempel en önskan om att fler ska beviljas asyl känns en aning främmande, vilket

säger något om hur starkt präglad debatten är av den rådande framingen. Detta för tankarna till Mouffes teori kring att vi lever i ett postpolitiskt samhälle där bristen på alternativ skapar en ofullständig demokrati. Sett utifrån Mouffes synvinkel hade större politiska skiljelinjer där även olika slags framing getts utrymme varit att föredra. Likriktningen skapar enligt Mouffe ett samtalsklimat där det är svårt att uttrycka en avvikande åsikt, vilket resulterar i en slags ideologisk konformism där den kritiska samhällsblicken får ge vika. Även Fairclough problematiserar hur diskurser drar gränser för vad som är möjligt att uttrycka. Sett utifrån den kritiska diskursanalysen är det inte enbart vad som sägs som styrs utifrån diskurser, utan även vad som möjliggör att säga det. Även Dahl framhäver vikten av att frågor diskuteras utifrån flera olika vinklar och att debatter inte bör begränsas till att endast ett dominerande perspektiv får ta plats. Enligt de här demokratisynernas ideal hade debatten i Agenda präglats av en större variation i såväl språkbruk som åsikter.

Debatten mellan Ygeman och Ask ägde rum i skuggan av terrordådet i Stockholm och det är något som sätter tonen för hur den utformas. I diskussionen om papperslösa görs flera kopplingar till den 39-åring som misstänks ha utfört terrorattacken på Drottninggatan. Utgångspunkten är att om man hade lyckats utvisa 39-åringen hade dådet aldrig skett. Mot bakgrund av detta konstrueras en bild där människors som vistas i Sverige utan svenskt medborgarskap ses som potentiella terrorister. Den här problembilden är färgad av en rädsla och inslag av skrämsel går att urskilja i debatten. Precis som Stanley tar upp i *How propaganda works* (2015: 41) är en argumentation som syftar till att presentera sig själv eller sitt parti som en räddare från eventuella faror vanligt förekommande i politiska debatter. Därmed inte sagt att varken Ygeman eller Ask medvetet velat sätta skräck i någon, utan precis som Stanley framhäver behöver den här typen av kommunikation inte ha som uttänkt avsikt att skapa vissa känslolägen eller tankebanor hos åhöraren. Problemet kan snarare vara att en mer djupgående reflektion kring vad som faktiskt sägs och vilka signaler det ger uteblir.

Hela diskursen om flyktingfrågan tycks i nuläget genomsyras av en kommunikation med demagogiska inslag. Hotet om systemkollaps görs sig gällande ifrån flera olika politiska håll. I en intervju i Dagens Nyheter (9/11-2015) påpekar den före detta moderatledaren Anna Kinberg Batra att flyktingsituationen gör att hela Sveriges system är under hot. Hon uttrycker det som att "Om man inte agerar väntar någon form av systemkollaps". Den här typen av yttranden anser jag var starkt förknippade med pathos då det främst appellerar till människors oro och rädsla. Vilka belägg som finns för att påstå att en systemkollaps faktiskt riskerar att äga rum är mindre tydliga. Därmed är själva logosdelen i argumentationen något frånvarande,

vilket kan anses vara tvivelaktigt om man utgår ifrån ett demokratiperspektiv där det rationella och sakliga samtalet är eftersträvansvärt. Även Dahls demokratikriterium om upplyst förståelse går att koppla till en sådan demokratisyn. Att medborgarna ges rätt förutsättningar för en politisk förståelse är enligt Dahl av stort värde och frågan är om den här typen av pathosbetonad retorik möjligen kan stå i vägen för detta.

Även om en retorik där hotet om systemkollaps är närvarande hos flera politiska företrädare finns det ett parti som gått i framkant när det gäller att måla upp den här typen av hotbilder, och det menar jag är Sverigedemokraterna. Detta parti går ett steg längre i sin problembeskrivning och menar att systemkollapsen inte bara är ett hot utan att den i själva verket redan har inträffat. Enligt Sverigedemokraterna handlar det snarare om att rädda landet innan det helt havererar. Här blir tanken kring att man framställer sig själv som räddare från hot och faror väldigt applicerbar. Så som jag ser det bygger Sverigedemokraternas retorik mycket på vad som kommer hända om man *inte* sympatiserar med dem, snarare än att de lägger fram egna politiska förslag eller lösningar. Det går att dra paralleller till de reklamfilmer där rädslan för vad som kommer hända om man inte införskaffar en viss produkt är det som ska driva fram köpet. Även i Sverigedemokraternas strävan efter fler anhängare går det att se att människors rädsla är något man spelar på.

Ett av flera exempel på detta är partiets reklamfilm inför valet 2010. I denna ställer man pensionärer gentemot invandrare på ett sätt som syftar till att påvisa att landets äldre bör känna sig hotade av invandrare. Filmen inleds med att siffror från statsbudgeten visas till rösterna av att "All politik handlar om prioriteringar". Här skapas en motsättning där vi måste välja mellan att antingen kunna ge landets äldre en skälig levnadsstandard eller att ta emot invandrare. Vilka belägg som finns för att det skulle vara fallet framgår inte och logosargumenten blir åter igen satta åt sidan för en mer känslostyrd kommunikation. Det går även att se det som att man försöker utnyttja den doxa som finns gällande att det är viktigt att värna om de äldre och att man ska ta ställning för svaga gruppers ställning i samhället. I den här filmen är budskapet tydligt att det är pensionärerna som är de som behöver skyddas, medan invandrare utgör en överhängande fara. Överlag är det en stark alarmistisk ton som kännetecknar filmen. Varningsljud kombineras med en musik som skapar en skräckinjagande känsla. Vi får se hur den ensamma pensionären försöker ta sig fram med hjälp av sin rullator medan hon jagas av massa burkaklädda kvinnor som gestaltas som ondskefulla skräcksymboler. Skräcken ligger i vad som kommer att hända om pensionären inte hinner dra i den så kallade invandringsbromsen före pensionsbromsen. Hela filmens stil och tonläge för

tankarna till en skräckfilm, snarare än till en politisk kampanjfilm (Sverigedemokraternas valfilm, 2010).

Att retoriska grepp med känslanspelningar används i politiska syften behöver i sig inte vara något felaktigt, men när försök till övertygande endast bygger på att försätta människor i rädsla skulle det kunna ses som demokratiskt tvivelaktigt. I synnerhet om man utgår ifrån en demokratisyn där möjligheten till att kunna fatta rationella beslut är en demokratisk grundpelare. För det går att diskutera hur rationell en människa som känner fruktan egentligen kan vara. Det förnuftsmässiga resonemanget får i filmer som den här ge vika för en emotionell kommunikation där människors känslor blir en språngbräda för att få dem i den riktning som eftersträvas. Den politiska hållningen grundas därmed i första hand på känslostyrning och inte nödvändigtvis på rationell överläggning där det egna intresset tas i betänkande. Enligt de demokratiteorier som Stanley tar upp är det en förutsättning att folket görs medvetna om sina egna intressen och vilken väg som är mest lämplig att ta för att nå dem. En av Stanleys poänger är just att kommunikation med manipulativa inslag äventyrar folkets möjlighet till att få kunskap om sina intressen, och att de därmed fattar beslut som inte går i linje med allmänhetens bästa (Stanley, 2015:11).

Genom att titta närmre på den diskurs som finns kring migrationsfrågor har det blivit påtagligt hur den växelverkan som finns mellan samhälle och språk kan ta sig i uttryck. En upplyst förståelse kring språkets inneboende maktstrukturer och ordens betydelse för vilka tankar som bildas kan vara av värde om det finns en strävan efter att nå en demokratisk kommunikation. Även en reflektion kring vilka konsekvenser en viss typ av retoriska grepp kan få är användbart sett utifrån ett demokratiperspektiv.

5.2 Odemokratisk kommunikation inom offentlig förvaltning

Som tidigare nämnts i uppsatsen anser jag att kommunikatörer som är verksamma inom offentlig förvaltning ett särskilt ansvar att den kommunikation som bedrivs håller en demokratisk standard. Medvetenhet om framing om och om vilka signaler ens kommunikation sänder ut är även det väsentligt inom offentlig förvaltning.

En viktig del av den offentliga förvaltningen utgörs av utbildningsväsendet. De statligt ägda universiteten bör arbeta för att främja inkludering och mångsidig representation. För att undersöka hur den här typen av aspekter ser ut i praktiken har jag tittat närmre på tre av de största universitetens externa kommunikation. Det som är genomgående för dessa universitet

är bristen på mångfald i vilka som lyfts fram som representanter för universitet. I den här diskursanalysen är det främst bilder som har studerats eftersom att det är i dessa som ett visst kommunikativt budskap gått att se.

Först besöktes Göteborgs Universitets hemsida där startsidan bland annat pryds av små bilder som ska illustrera vad som står i universitets kalender. Samtliga av dem som är med på de här olika bilderna är vita personer. Undantaget skulle möjligen vara den bild som visar flyktingar på väg över havet i en båt. Denna bild är dock så utzoomad att människorna inte går att tyda, utan det är mer en grupp människor på avstånd som skildras. Vidare är det endast vita personer som får ta plats. Ett exempel är marknadsföringen för ett mediemöte där journalistiska diskuteras. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation är en av arrangörer och det är därför tänkbart att Göteborgs universitet har ett visst inflytande i vilka som ska vara talare på mötet. Som det ser ut nu när är det åtta talare inbjudna, där samtliga av dem är vita. Detta kommunicerar en viss typ av signaler där vithetsnormen gör sig gällande.

Överlag är denna norm påtaglig i hela hemsidans externa kommunikation, både när det gäller vilka studenter och vilka medarbetare som ges utrymme. Samtidigt skriver man att det är eftersträvansvärt att forskningen vid Göteborgs universitet präglas av globala perspektiv och det finns en önskan om att attrahera ledande forskare från hela världen. Det är dock ett mål som ska vara uppfyllt först år 2020, men av de nuvarande bilderna att döma är man ganska långt ifrån det målet i nuläget. Under fliken "Möt våra forskare" har forskarporträtt gjorts med forskare verksamma vid universitetet. Även om flera av dem tycks ha en annan etnisk bakgrund än svensk återstår problematiken med att det endast är vita personer som synliggörs. Samtidigt går det att i stycket om universitetets vision och värderingar att läsa att normer som verkar exkluderande eller diskriminerande ska motverkas (Göteborgs Universitet, 2/3-2017). Detta arbetet sker säkerligen på vissa plan, men de bilder som valts ut för att representera universitet vittnar om något annat.

Mönstret med en märkbar vithetsnorm är närvarande även i Lunds universitets externa kommunikation, vilket även gäller Uppsala universitet. Även dessa universitets bilder utgörs av vita personer, med några få undantag. Dock är Uppsalas universitet något bättre på att lyfta fram en större variation bland sina forskarprofiler, men på det stora hela är det ändå en bild av att den akademiska världen som sådan främst är till för en viss typ av människor. Detta fungerande både konstruerande och förstärkande till en slags framing om vilka som är den primära målgruppen för universitetet. Samtidigt är Fairclough och den kritiska

diskursanalysens tankegångar om det ständiga samspelet mellan maktstrukturer och språkanvändning väl applicerbara även i det här fallet. För även om ett visst kommunicerande påverkar hur vi uppfattar saker och ting är detta kommunicerandet även en del av en verklighet där personer med utländsk bakgrund är i minoritet. Samtidigt visar statistik att antalet personer med utländsk bakgrund som söker sig till universitetsutbildningar ökat de senaste åren (Statistiska centralbyrån, 22/5-2014). Att kunna framhäva och representera detta i den externa kommunikationen borde därmed inte vara någon svårighet. Om demokrati handlar om att spegla och representera medborgarna kan de här universitetens kommunikation anses vara demokratiskt bristfällig.

Även om det överlag har skett en ökning av studerande med utländsk bakgrund varierar graden av mångfald stort mellan olika universitet och utbildningar. En stad som Göteborg som är en av Europas mest segregerade städer har mycket att jobba med för att minska problem med segregation och utanförskap. En arena som skulle kunna fungera motverkande mot detta är just Göteborgs universitet. Universitetsvärlden skulle kunna vara en plats där inkludering och mångfald är en naturlig del av att Göteborgs arbete mot en mindre splittrad stad. Segregationen mellan de som bor i innerstaden och de som bor i förorter runt om Göteborg tycks bara växa och glappet mellan stadens invånare är påtagligt. Samtidigt väljer Göteborgs universitet att profilera sig som ett cityuniversitet där förankringen i innerstaden ska förtydligas yttre. Att använda sig av begreppet cityuniversitet kan ses som en del av varumärket Göteborg där det är just själva city som premieras medan stadens förorter tenderar att bli bortprioriterade. Någon som har problematiserat detta är sociologen Ove Sernhede som tar upp hur kontakten mellan Göteborgs universitet och de som bor i stadens resurssvaga områden är bristande. Sernhede menar att konsekvenserna av universitets cityfokusering blivit att många unga i utsatta områden upplever att Göteborgs universitet tillhör ett Göteborg som man inte har tillträde till. Denna segregation gör att stora grupper känner sig alienerade från högre utbildning, vilket resulterar i en snedrekrytering till högre studier. Snedrekryteringen handlar inte endast om aspekter som rör etnicitet utan även till stor del om vilken klassbakgrund de som söker sig till universitet har (Sernhede, Göteborgs Posten, 15/5-2016).

Ett dokument som GU själva tog fram 2010 visar att andelen studenter med lågutbildade föräldrar är låg och att en tydlig minskning skett under 00-talet. Att alla ges möjlighet till utbildning kan definitivt betraktas som en demokratifråga, och när tecken tyder på att den här möjligheten är inskränkt hos vissa grupper är det nödvändigt med en utvecklad strategi om hur denna fråga ska lösas. Att GU istället väljer att marknadsföra sig med epitetet

cityuniversitet riskerar snarare att spä på den redan utbredda segregationen. Det främjande av demokratiska värden som enligt mig ett statligt universitet bör sträva efter går därmed i viss mån förlorat. Istället för att välja ett begrepp som signalerar att man vill vara attraktiv för innerstadens medelklass hade ett annat val av beskrivande ord och koncept kunnat kommunicera en annan framtoning. Givetvis kan inte en ordförändring ensam stå för en framflyttad demokratiposition, men att de ord som väljs har en påverkan på hur någonting uppfattas bör åtminstone tas i beaktande. Finns ambitionen att inkludering och öppenhet ska känneteckna universitet skulle ett annat epitet möjligen kunnat vara mer gynnsamt.

Det är inte bara utbildningsväsendet som har en viktig roll inom den offentliga förvaltningen. Även stora myndigheter såsom Försäkringskassan och Skatteverket utgör en central del av det offentliga arbetet. Dessa statliga myndigheters verksamhet kan ses som en byggsten i det demokratiska projektet och som en viktig länk till medborgarna. Därför är det angeläget att de som ansvar för den externa kommunikationen på den här typen av myndigheter besitter en medvetenhet kring språkets betydelse. Det finns en föreställning om att myndigheters språk är neutralt och att dess byråkratiska karaktär inte innehåller några värdeladdade ord. Men frågan är om så är fallet alla gånger.

För att illustrera hur Lakoff använder sitt begrepp framing lyfter han som tidigare nämnt fram uttrycket ”skattelättnad”. Att använda ändelsen lättnad får enligt Lakoff konsekvenser för hur vi kommer att resonera kring skatt. Han poängterar att för att det ska kunna bli en lättnad måste det finnas en känsla av lidande eller åtminstone negativa känslor kring att betala skatt. I en politisk kontext blir den här tankeramen problematisk då skattefrågan diskuteras utifrån ett konservativt perspektiv med Republikanerna i spetsen där de har övertaget innan själva debatten ens satt igång. Republikanerna kan med utgångspunkten i begreppet skattelättnad framställa sig själva som den hjälte som befria folket från det lidande som skatt påstås vara associerat med (Lakoff, 2004: 4).

Med detta sagt framgår det vid en djupare reflektion att ordet skattelättnad är ideologiskt färgat och därmed inte så passande att använda på en statlig myndighet där ett neutralt språkbruk åtminstone bör vara en ambition. Men på Skatteverkets hemsida används just begreppet skattelättnad och det ger en indikation på att en större medvetenhet kring den här typen av frågor kan vara användbart. Som det ser ut nu används ordet i meningen ”Ansökan om skattelättnader-Utländska arbetstagare”. Här kan utländska arbetstagare som är verksamma i landet som experter, forskare eller nyckelpersoner ansöka om att få betala

mindre skatt. Andra begrepp för minskad skatt används dock också, såsom skattereduktion (Skatteverket, 2017). Detta ord innehåller inte samma värdeladdning som skattelättnad och kan därför vara mer lämpligt att använda sig av. Orden används dock olika i den bemärkelsen att skattelättnad är något du behöver ansöka om medan skattereduktion är något som sker automatiskt. Även det går att tolka som att skattelättnad kräver en aktiv handling och att det är något som utförs för att bli befriad från skattebetalning. De som ges möjlighet att utföra den här handlingen är även personer som vad det verkar befinner sig på höga positioner i samhället, vilket skulle gå att tolka som att det också är de som "förtjänar" den här lättnaden. När det gäller skatt på olika förmåner används ordet skattefri. Även detta ord ger samma konnotationer som skattelättnad där skatt ännu en gång ses som en börda att bli befriad ifrån.

Genom att uttrycka sig med den här typen av ord blir Skatteverket en aktör som stärker den framing som tycks existera kring skatt. Ett visst språkbruk kan på så sätt förstärka och reproducera ett redan befintligt tankesystem, såväl som att det kan bidra till nya förhållningssätt och förändra hur vi ser på saker. Språket innefattar på så sätt både en konserverande kraft och en förändringspotential. I det här fallet menar Lakoff att ett annat språkbruk skulle kunna göra att skatt sågs utifrån ett annat perspektiv där skatt snarare ses som en resurs och som en tillgång ett demokratiskt samhälle inte skulle klara sig utan. Istället för att tankesystemet kring skatt utgår ifrån belastning skulle den enligt Lakoff lika gärna ha kunnat utgå ifrån möjligheter. Dessa möjligheter omfattar tillgången till infrastruktur, utbildning, sjukvård och alla andra förmåner som ett skattesystem skapar. Lakoff ser det som att skatt är den avgift vi betalar för vårt medborgarskap i ett välfungerande samhälle. Denna avgift bör därmed inte ses en bestraffning utan som en positiv chans till en bra tillvaro. Sett utifrån den här synvinkel blir skattelättnad ett begrepp som tydligt markerar ett visst ideologiskt perspektiv. Därmed inte sagt att skatteverket nödvändigtvis borde ha valt en utgångspunkt som ligger närmre Lakoffs, men ett mer oberoende ordval hade kunnat förhindra den ideologiska prägel som i nuläget gör sig gällande (Rosenberg, Salon, 15/1-2017).

5.3 Främjande av demokratisk kommunikation

Under arbetets gång har det blivit påtagligt att en mer djupgående reflektion kring vilken kommunikation man som kommunikatör förmedlar inte alltid görs. Jag har med den här uppsatsen velat belysa vikten av reflektion och analys gällande vad som kommuniceras och vilka konsekvenser det kan få. Jag har även velat påvisa relationen mellan kommunikation

och demokratiska värden, och hur denna i vissa fall riskerar att äventyras. Det första steget för att främja en demokratisk och inkluderande kommunikation bör vara att bli medveten om att val av ord och bilder har betydelse. Inte bara betydelse i den meningen att de har en beskrivande funktion, utan även på så sätt att de kan vara styrande för våra tankar. En medvetenhet kring förhållandet mellan språk, makt och påverkan är därför att önska hos en kommunikatör.

Som studerandet av Sveriges kommunikatörers hemsida visade tycks intresset för kommunikation kopplat till demokratifrågor vara ganska svalt inom kommunikatörsbranschen. Samtidigt blev de två utsålda handböckerna om jämlik kommunikation en indikation på att det finns en efterfrågan och ett engagemang för den här typen av frågor. Dessa handböcker är ett bra exempel på hur främjandet av demokratisk kommunikation kan ta sig i uttryck på lokal nivå. Men det tycks inte vara något som genomsyrar hela kommunikatörsbranschen, åtminstone inte om Sveriges kommunikatörer i någon mån kan ses som representativa för landets kommunikatörer. Här tycks fokuset främst ligga på hur kommunikation ska användas som ett verktyg för att generera så mycket vinning och framgång som möjligt. En tanke som i sig inte behöver vara fel, men som kan bli problematisk om den inte kompletteras med ett demokratiskt perspektiv.

Samtidigt är ordet demokrati troligen något som cirkulerar på många arbetsplatser i olika sammanhang. Det gäller dock att ordet fylls med innehåll och att det inte bara blir fyller en utsmyckande funktion. Under den här uppsatsens gång har det blivit tydligt för mig vilket komplext och svårdefinierat ett begrepp som demokrati är och hur många tolkningar det finns att välja på. Därför kan en bra början på ett demokratifrämjande arbete vara att gå igenom och fastställa vilken definition man ska jobba utifrån. Det kan vara värt att ställa frågor i stil med: Vad innebär demokrati för vår organisation? Varför har just den innebörden och definitionen valts och hur gör vi för att förverkliga den? Utifrån en kommunikatörs position är det centralt att fundera kring hur den valda demokratisynen befästs i kommunikationen och hur den på så sätt kan bedriva demokratiarbetet framåt.

I det här arbetet har jag även velat poängtera att kommunikatörer verksamma inom offentlig förvaltning har ett särskilt ansvar att vara vaksam gällande vilka ord och vilka bilder man väljer att uttrycka sig med. Som föregående del visar verkar medvetenheten kring kommunikationen stundtals vara bristfällig. Dessa brister skulle i förlängningen kunna ses som odemokratiska då de dels utestänger vissa grupper i representationen och dels skapar

ideologiska tankeramar som går emot den neutralitet och värderingsfrihet som offentliga myndigheter bör präglas av.

Ett anlägga ett maktperspektiv på den kommunikation som bedrivs är därmed väsentligt om målet är att uppnå inkludering och öppenhet. Som kommunikatör bör du ha ett normkritiskt förhållningssätt där frågor kring makt och diskriminering tas i beaktande. Att även påminna sig om hur språk kan avslöja attityder och värderingar är nödvändigt för kommunikatörer, likaså att reflektera över det egna språket och hur detta kommer att landa hos mottagaren. Mottagaren bör stå i fokus och viktiga frågor att ställa kan vara: Vilka normer aktualiseras och synliggörs? Och hur ska dessa eventuellt ifrågasättas och bekämpas? Även om kommunikatörens roll i mångt och mycket handlar om att vara informativ, kan en annan del av uppdraget även gå ut på att med hjälp av kommunikativa medel ifrågasätta och utmana rådande maktstrukturer och efterföljande normer. Genom att utgå ifrån en viss typ av framing kan normer och tankemönster förstärkas, vilket kan vara problematiskt utifrån ett medborgerligt perspektiv. Som uppsatsen påvisat riskerar framing att stå i vägen för den fria kommunikation eller information som medborgare i en demokrati bör kunna ta del av. Denna aspekt av kommunikatörsyrket är givetvis enklare att applicera på vissa områden än andra och den språkliga friheten skiljer sig såklart mellan olika arbetsplatser. Men även om möjligheten till att aktivt utmana normer och maktdimensioner inte ges, bör kommunikationen åtminstone inte tjäna som en förstärkare av befintliga normer som exkluderar och står i vägen för ett välfungerande demokratiskt samhälle.

En aspekt som inte getts utrymme i uppsatsen är den del av demokratifrämjande arbete som handlar om tillgången till klarspråk och andra språk än det svenska. Om den här uppsatsen främst har belyst språket som bärare av ideologi och makt handlar klarspråk snarare om att alla ska ges möjlighet att förstå texter där myndigheter är avsändare. Denna ambition handlar i högsta grad om demokrati då rätten till lättförståelig och tillgänglig information bör vara en grundläggande rättighet i en demokrati. Sett utifrån Dahls demokratisyn är just upplyst förståelse ett kriterium för en stark demokrati. Därför kan det vara relevant att även nämna klarspråksarbete, även om det skiljer sig något ifrån vad uppsatsen koncentrerar sig på. Myndigheters klarspråksarbete fastställs i språklagen, där det bland annat står att språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt. Dessa mål kan ses som allmänna riktlinjer kring vilket språk som ska bedrivas, men den innefattar inga regler på detaljnivå om hur dessa mål ska uppnås. Vilka ordval som användas för att språket ska uppfylla de här kraven är alltså upp till kommunikatören själv. Även utifrån en klarspråkssynvinkel ställs det

därmed krav på att man som kommunikatör reflekterar över vilket språk som används på myndigheten och att detta anpassas efter mottagarens behov. Språklagen innehåller även bestämmelser om att alla offentliga organ har en skyldighet att både skydda och främja de nationella minoritetsspråken. För att inte exkludera någon bör information finnas på de olika minoritetsspråken. Myndigheterna bör även aktivt arbeta för att stärka de här språkens ställning i samhället. Det är även väsentligt att nyanlända personer som inte förstår svenska ges möjlighet till att få viktig samhällsinformation på sitt modersmål. För att öka tillgängligheten ytterligare bör myndigheter även arbeta för att synliggöra svenskt teckenspråk, genom att till exempel översätta huvudsaklig information om myndighetens verksamhet. Det bör även finnas möjlighet att lyssna på innehållet. Att ta hänsyn till den typen av tillgänglighetsaspekter och applicera språklagens intentioner i sitt arbete är en viktig del i rollen som kommunikatör (Språkrådet, 2011).

Som kommunikatör är det alltså många olika dimensioner att ta hänsyn till innan ett visst budskap eller en viss information förmedlas. Åtminstone bör en sådan reflektion äga rum om målet är att kommunikationen ska ligga så nära demokratiska värden som möjligt. Genom en normkritisk blick och med en förståelse för faktorer som framing och retorisk påverkan kan kommunikationen utvecklas och blir mer medborgarvänlig. Man bör även resonera kring vilken form av kommunikation som gör sig mest lämplig i en specifik situation. Är en kommunikation som framför allt syftar till delning det mest eftersträvansvärda i den här situationen? Eller kan det finnas någon fördel med en mer överföringsinriktad kommunikation? När är den typen av kommunikation i sådana fall motiverad och när passar det sig bättre med delning, dialog och samverkan? De här för- och nackdelarna bör inte enbart grunda sig i vad som kan ge mest förtjänst rent ekonomiskt eller spridningsmässigt, utan även i vad som kan vara mest fördelaktigt ur ett samhälleligt perspektiv där demokratifrågor står i centrum. För att nå ambitionen om en kommunikation som är stärkande för demokratin kan den tidigare nämnda lagen för Offentlig förvaltning för demokrati, delaktighet och tillväxt möjligen vara ett hjälpmedel. Förhoppningsvis har lagen uppfyllt sitt syfte med att öka kunskaperna kring demokrativärden hos anställda inom offentliga förvaltning. Även språklagen kan fungera som en hjälpande hand att använda sig av i utformandet av texter. Men i övrigt hade fler utbildningsinsatser och ännu tydligare riktlinjer kunnat skapa en kommunikation som är tätt sammanflätad med främjande av demokratin.

6. Slutsats

6.1 Sammanfattning

I den här uppsatsen har språkets betydelse och påverkan undersökts. Med avstamp i begreppet framing och med hjälp av en förståelse för retorikens påverkan har kommunikation med odemokratiska förtecken studerats. Frågeställningen har kretsat kring om det finns kommunikation som skulle kunna betraktas som odemokratisk och hur denna i sådana fall kan ta sig i uttryck. Diskussionen kring kommunikationens roll i ett demokratiskt samhälle har varit en central utgångspunkt där begreppet demokrati har belysts utifrån flera olika infallsvinklar. Genom att studera aktuella exempel från dagens politiska klimat har detta satts in i konkreta sammanhang som visat på hur språkets kraft kan ha en större påverkan än vad det på ytan kan verka som. Det har blivit påtagligt att språket inte endast fyller en beskrivande funktion, utan att det även är bärare av attityder och ideologiska värderingar. Utifrån det kritiska perspektiv som teoretikern Mouffe företräder har jag velat påvisa hur dagens demokratier riskerar att ha ett allt för ensidigt fokus där bara ett visst perspektiv eller ett visst språkbruk ges utrymme. Detta exemplifierades med en analys av SVTs samhällsprogram Agenda där skiljelinjerna mellan två politiska lägren tycktes vara ytterst små. Ett gemensamt språkbruk användes som vittnade om att framingen kring frågan var densamma oavsett politiskt perspektiv. Just bristen på alternativ när det kommer till språkbruk och problemformuleringar tenderar att stärka en redan starkt befäst framing. I samklang med Mouffe har jag velat lyfta fram vikten av att en demokrati ger utrymme för olikheter och alternativa tankesamar kring olika politiska frågor, som exempelvis flyktingfrågan. När detta utrymme är begränsat och endast en framing ges utrymme begränsas även medborgarnas valmöjligheter, vilket strider mot demokratins kärna.

Jag har även velat påvisa hur våra val av ord kan ha en styrande påverkan på hur vi uppfattar saker och ting. Lakoffs teori om framing har applicerats dels på ett mer övergripande samhällsplan och dels på verksamheter som bedrivs inom den offentliga förvaltningen. Studien har visat hur både neutrala samhällsaktörer såsom SVT och myndigheter använt ett språkbruk som skulle kunna uppfattas som värderingsladdat. Med den kritiska diskursanalysen som verktyg har jag velat visa hur detta språkbruk hämtat näring från de diskurser som det befinner sig i. Dessa diskurser är enligt den kritiska diskursanalytikern Fairclough präglade av maktasymmetri, där språket får en bevarande och förstärkande roll.

Tankegången om att det sker en växelverkan mellan språket och faktiska maktförhållanden har varit väsentlig för uppsatsens utformning.

Även den kritiska retoriska analysen har använts som ett hjälpmedel för att undersöka retoriska delar av kommunikation. Här har framför allt begreppen logos, pathos och ethos varit betydande då emotionell kommunikation studerats och analyserats. Denna analys visade att starkt pathosbetonad retorik kan användas som en strategi att kringgå människors förnuft och på så sätt få dem att ta ställning i affekt. Enligt de demokratiskolor som förespråkar det rationella samtalets nödvändighet kan en sådan retorik vara demokratiskt tvivelaktig. Genom att använda en demagogisk retorik kan ett parti som Sverigedemokraterna försätta människor i rädsla och få dem att handla därefter. En fråga som har lyfts är om en sådan retorik hör hemma i ett demokratiskt samhälle eller om den i själva verket rör sig i gränslandet till att vara propagandautövande? Med Stanleys tidigare forskning om propaganda har jag velat belysa att medborgare i nutida västerländska samhällen riskerar att bli blinda för den typen av manipulativ kommunikation, eftersom att man utgår ifrån premissen att det är omöjligt för propaganda att existera i moderna demokratier. Denna föreställning har ifrågasatts och utmanats i uppsatsen som angripit frågan ifrån en annan vinkel. Utifrån den infallsvinkeln bör synen på vad som uppfattas som odemokratisk kommunikation breddas och utvecklas. En medvetenhet kring hur ord skapa kan olika slags framing är också önskvärd eftersom att sådana tankeramar kan hindra det demokratiska samtalet från att nå sin fulla potential.

Att det språkliga har betydelse för den verklighet vi lever i var en utgångspunkt för den här uppsatsen. Denna utgångspunkt har under arbetets gång stärkts genom teoretiska diskussioner, analytiskt tolkande och konkreta exempel. Det som har stått i fokus har varit hur kommunikation kan vara hotande eller skadande. Det är risker som har lyfts fram och negativa sidor av kommunikation har hamnat i strålkastarljuset. Användningen av retorik har studerats med ett kritiskt öga där problematiska aspekter påpekats. Givetvis kan kommunikation vara demokratiskt problematiskt på många olika sätt, men jag har valt att rikta in mig på delar av kommunikation som man vid första anblicken inte alltid ser problemet med. Just för att det är lätt att låta sådan kommunikation passera förbi utan reflektion har jag velat kasta ljus på kommunikation som i allmänhet betraktas som neutral och problemfri. Uppsatsen har pekat på att det inte stämmer alla gånger och att vi bör medvetna om de risker ett visst språkbruk kan innebära.

6.2 Framtida forskning

Vidare har synen på kommunikatorens roll diskuterats, där fokus legat på kommunikatörer verksamma inom offentlig förvaltning. Jag har velat framhålla att en sådan position kräver ett visst ansvar eftersom att den offentliga förvaltningen står för en sådan viktig del i ett demokratiskt samhälle. Anställda inom det offentliga fungerar som en länk till medborgarna, detta gäller inte minst kommunikatörer då dessa ansvarar för myndighetens kommunikation utåt. Att sträva efter en inkluderande och tillgänglig kommunikation är väsentligt för en kommunikatör som vill arbeta utifrån demokratiska mål. Detta gäller både för myndighetens allmänna externa kommunikation och i kontakten med den enskilda medborgaren. I den här uppsatsen har inte kommunikatörer själva fått komma till tals gällande sin syn på kopplingen mellan kommunikation och demokrati, utan det som har studerats har snarare varit en allmän beskrivning av yrket och branschen. Det skulle vara intressant att höra verksamma kommunikatörers resonering kring det egna arbetet och det språkliga ansvar som medföljer. Framtida forskning som vill belysa samspelet mellan demokrati och kommunikation skulle kunna vidareutveckla detta med exempelvis kvalitativa intervjuer där kommunikatörer får komma till tals. Man skulle även kunna titta närmre på specifika arbetsplatser för att se hur demokratiarbete praktiseras inom kommunikationsbranschen. För att få en breddad förståelse för hur myndigheter arbetar med sådana här frågor kan det vara värdefullt att även studera den interna kommunikationen, och inte endast den externa som jag har undersökt i den här uppsatsen. Att ta del av myndigheters egna policydokument och riktlinjer gällande demokratiarbete skulle kunna vara fruktbart för att öka teoribildningen kring demokratisk kommunikation.

Slutligen kan det vara värt att betona alla möjligheter som språket bär med sig och kan tillföra. Kommunikativa medel såsom retoriska grepp kan skapa intresse och väcka engagemang för viktiga samhällsfrågor. Genom språket kan maktstrukturer inte bara reproduceras utan även synliggöras och utmanas. För att detta ska vara möjligt krävs det dock att vi är medvetna om olika ords laddningar och ideologiska färgning. För att språket ska kunna fungera stärkande för det jämlika och demokratiska samhället är det även nödvändigt att inte enbart ett dominerande språkbruk ges utrymme, utan att det finns möjlighet till en variation av uttryckssätt och språkbruk. När ingen styrande framing eller skrämselfretorik står i vägen blir det enklare för språket att fungera som den näring en välmående demokrati behöver för att blomstra.

Referenslista

Tryckta källor

Bröms, Emelie, Gelang, Marie & Mral, Birgitte (2016) *Kritisk retorikanalys: text, bild, actio*, Ödåkra: Retorikförlaget

Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2007) *Diskursanalys i praktiken*, Malmö: Liber

Dahl, Robert A (1998) *On democracy*, New Haven & London: Yale Nota Bene.

Dahl, Robert A (2002) *Demokratin och dess antagonister*, Stockholm: Ordfront Förlag AB.

Eriksen, Oddvar, Erik & Weigard, Jarle (2003) *Understanding Habermas : communicative action and deliberative democracy*, London: Continuum.

Fairclough Norman (1992) *Critical language awareness*, London: Longman

Lakoff, George (2004) *Don't Think of an Elephant!*, Vermont: Chelsea Green Publishing Co.

Lindquist, Janne (2016) *Klassisk retorik för vår tid*, Lund: Studentlitteratur AB

Lundquist, Lennart (1998) *Demokratins väktare: ämbetsmännen och vårt offentliga etos*, Lund: Studentlitteratur AB

Mouffe, Chantal (2008) *Om det politiska* Hägersten: Tankekraft

Jansson, André (2009) *Kommunikation*, Malmö: Liber

Stanley, Jason (2015) *How propaganda works*, Princeton: Princeton University Press

Elektroniska källor

Agenda. Säsong 13, avsnitt 14, (2017). Svergies television, SVT2, 23 april:
<https://www.svtplay.se/video/13356576/agenda/agenda-sasong-13-23-apr-21-15?start=auto&tab=senaste>.

Bering, Sofia (2015) Stängsel stoppar flyktingström till Bulgarien. *SVT Nyheter*, 24 juni:
<https://www.svt.se/nyheter/utrikes/bulgarien>. (Hämtad 17-05-04).

Flores, Juan (2015) Moderaterna: systemet riskerar att kollapsa. *Dagens Nyheter*, 9 november:
<http://www.dn.se/nyheter/politik/moderaterna-systemet-riskerar-att-kollapsa/>. (Hämtad 17-05-07).

Göteborgs Universitet, (2017) *Vision 2020 ska visa vägen*,
<http://www.gu.se/omuniversitetet/vision> (Hämtad 17-05-10).

Magnusson, Erik (2016) Migrationsverket varnar för tillfällig flyktingström över Öresund. *Sydsvenskan*, 27 april: <http://www.sydsvenskan.se/2016-04-27/migrationsverket-varnar-for-tillfallig-flyktingstrom-over-oresund>. (Hämtad 17-05-03).

Magnusson, Erik (2016) Löfven: Striderna i Mosul talar för fortsatta gränskontroller. *Sydsvenskan*, 17 oktober: <http://www.sydsvenskan.se/2016-10-17/lofven-striderna-i-mosul-talar-for-fortsatta-granskontroller>. (Hämtad 17-05-03).

Magnusson, Erik (2017) Moderatledaren varnar för ny kraftig flyktingvåg till Sverige. *Sydsvenskan*, 11 Juli: <https://www.sydsvenskan.se/2017-07-11/moderatledaren-varnar-for-ny-kraftig-flyktingvag-till-sverige>. (Hämtad 17-05-05).

Mouffe, Chantal (2000) *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism* i Political Science Series, Vienna: Institute for Advanced Studies. http://www.ihs.ac.at/publications/pol/pw_72.pdf (Hämtad 17-03-03).

Regeringen (2009) *Offentlig förvaltning för demokrati, delaktighet och tillväxt*: <http://www.regeringen.se/49bb22/contentassets/cffa5390f3b44441bf4859325cd386ed/offentlig-forvaltning-for-demokrati-delaktighet-och-tillvaxt-prop.-200910175>. (Hämtad 17-02-15).

Rosenberg, Paul (2017) Don't think of a rampaging elephant: Linguist George Lakoff explains how the Democrats helped elect Trump: Intervju med George Lakoff. *Salon*. 15 januari: <http://www.salon.com/2017/01/15/dont-think-of-a-rampaging-elephant-linguist-george-lakoff-explains-how-the-democrats-helped-elect-trump/>. (Hämtad 17-02-05).

Sernhede, Ove (2016) Göteborgs universitet satsar på city och lämnar förorten i sticket. *Göteborgsposten*, 15 maj: <http://www.gp.se/n%C3%B6je/g%C3%B6teborgs-universitet-satsar-p%C3%A5-city-och-l%C3%A4mnar-f%C3%B6rorten-i-sticket-1.1122096> (Hämtad 17-05-12)

Språkrådet (2011) *Språklagen i praktiken – riktlinjer för tillämpning av språklagen*: <https://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.1bc6136f1422723e4bfc23c/1398151033703/spraklagen-i-praktiken.pdf>. (Hämtad 17-05-20).

Statistiska Centralbyrån (2016) *Universitet och högskolor Svensk och utländsk bakgrund för studenter och doktorander: 2014/15*: http://www.scb.se/Statistik/UF/UF0211/2014L15/UF0211_2014L15_SM_UF19SM1601.pdf (Hämtad 17-05-12)

SVT Nyheter (2017) *Malta-varning för ny flyktingvåg*: <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/malta-varning-for-ny-flyktingvag>. 13 januari. (Hämtad 17-05-02).

Sveriges Kommunikatörer, *Kommunikatörens roll*, <https://sverigeskommunikatorer.se/fakta-och-verktyg/om-yrket-kommunikator/kommunikatörens-roll> (Hämtad 17-10-03).

Sverigedemokraterna valfilm (2010). https://www.youtube.com/watch?v=XkRRdth8AHc&ab_channel=SDReklam2010